

Bibliotheek
Universiteit voor Humanistiek
Van Aesch van Wijckskade 28
3512 VS Utrecht
Telefoon 030 - 312674

'Militair oproer' of aktie uit onmacht?

In dit
nummer o.a.:

• 'Militair oproer'? • De HMG-zaak Sewgobind • Ontwikkelingshulp
in andere vorm • Lastig • Wie is er bang voor Janmaat? • Eten
• HMT Seedorf officieel geopend en uitslag prijsvraag • De toekomst
van Polen • Werving • Het voetbalpubliek • Popplaten • Boeken

Abonnementsprijs f 15,- per jaar,
te storten op postbankrekening
480414 t.n.v. Hoofdraadsman Hu-
manistisch Geestelijke Verzor-
ging te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Jan den Boer, Wim Heij (voorz.),
Carine van Hinte, Wim Reinders,
Hans Schonk, Frank Spoelstra.

Vaste medewerkers:

Adriaan Bijl, Theo Carree, Arend
van Dam, Evert van Dijk, Gerard
van Erkelens, Karen Heij, Pieter
de Jager, Willy Lohmann, Frits
Maas, Len Munnik, René Nauta,
Leo van Opzeeland, Cor Out, Tom
Pauka, Freek Pol, Rien Robijns,
Karel Roskam, Paul Rutten, Klaas
Soesbeek, Jan Stoof, Wessel Vis-
ser, Hans van Wissen.

Eindredactie en vormgeving:
Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassau-
laan 71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-
14436.

Inhoud

HV-berichten	2
'Militair oproer' of...	3
De HMG-zaak Sewgobind	6
Eten	7
HMT Seedorf officieel geopend	8
Uitslag prijsvraag HMT Seedorf	11
A dry white season	12
Seksueel geweld (poster)	14
Popplaten	16
Werving	17
Willy Lohmann	18
Wie is er bang voor Janmaat?	19
Ontwikkelingshulp in andere vorm	20
De toekomst van Polen	22
Gedicht/Vieze dingen	23
Vragen staat vrij/Lastig	24
Het voetbalpubliek	25
Boeken	26
René Nauta	28

Foto voorpag.:

Klazien van Brandwijk-Wiltjer

Humanistisch Verbond dringt aan op spoedige regeling geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Het Humanistisch Verbond is bereid mee te werken aan een (tijdelijke) overgangsregeling voor de verdeling van de aantallen geestelijke verzorgers bij de krijgsmacht, zoals de Commissie-Olivier heeft voorgesteld.

Het Verbond stemt ermee in dat deze overgangsregeling is gebaseerd op de behoefte aan geestelijke verzorging onder dienstplichtigen en de omvang van de geestelijke stroming zoals deze uit onderzoek blijkt. De organisatiegraad van het 'zendende genootschap' – de derde pilaar waarop volgens de Commissie-Olivier zo'n regeling moet steunen – is in de ogen van het HV echter geen goede maatstaf om het aantal geestelijk verzorgers (mede) op te baseren. Maar de noodzaak om op korte termijn tot een eerlijke verdeling van het aantal geestelijk verzorgers over de verschillende geestelijke genootschappen te komen dringt. Daarom wil het HV deze derde pilaar *tijdelijk* aanvaarden. Zij het dat deze dan aanmerkelijk minder zwaar mag wegen dan de twee andere 'pilaren'. Het Humanistisch Verbond heeft dit standpunt door middel van een brief aan staatssecretaris Van Houwelingen van Defensie medegedeeld.

Volgens het HV moet een praktische overgangsregeling rekening houden met historisch gegroeide verhoudingen en recht doen aan de gebleken behoefte aan geestelijke verzorging in deze tijd. Dat is precies het bezwaar van het HV tegen de voorstellen van de Commissie-Olivier. Het laten meewegen van de organisatiegraad van de 'zendende genootschappen' voor de vaststelling van het aantal geestelijke verzorgers is volgens het HV in strijd met de adviezen van de Commissie-Hirsch Ballin (over de criteria voor steunverlening aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag). Het is bovendien niet relevant voor de doelgroepen van de geestelijke verzorging.

In zijn brief aan de staatssecretaris trekt het HV een vergelijking met medische verzorging. De gelden voor medische verzorging worden toch ook niet toegeedeeld naar rato van de organisatiegraad van de voor zulke verzorging in aanmerking komende patiënten? In plaats daarvan stelt het Humanistisch Verbond voor om de bij de penitentiare inrichtingen geldende, door de minister van Justitie als juist erkende, norm van $\pm 26\%$ humanistische geestelijke verzorging ook door te voeren voor de geestelijke verzorging bij de krijgsmacht. Dit aantal stemt overeen met het kwart van de Nederlandse bevolking dat zich blijkens onderzoek in sterke mate kan herkennen in de uitgangspunten van het Humanistisch Verbond.

(HV-persbericht 9 oktober 1989)

HV-standpunten

Onlangs verscheen bij het Humanistisch Verbond de brochure 'Tien jaar standpunten en uitspraken van het HV 1979-1989'. De samenstelling en eindredactie was in handen van HV-publiciteitscoördinator Ingrid Cramer. Zij bracht in een zeer informatief boekje (64 pagina's in een handzaam formaat) vele actuele onderwerpen en hete hangijzers samen, waarover het HV in dit decennium zijn humanistisch licht liet schijnen. Om enkele van de tientallen thema's te noemen: kernwapens, milieu, leefbare toekomst, scheiding kerk en staat, fascisme, financiële zelfstandigheid, abortus, euthanasie, aids-testen, burgerlijke ongehoorzaamheid, sekse-diskriminatie, wet gelijke behandeling, rapport Hirsch Ballin en humanistische raadslieden in het leger. Het boekje kost f 2.50 en is te bestellen bij het Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel. 030-318145.

'Militair oproer' of...

hoe je uit onmacht tot actie komt!

Op vrijdag 29 september jl. speelde voor de krijgsraad in Willemstad, Curaçao, de zaak die in de wandelgangen 'de muiterij op de Woerden' wordt genoemd. Als verdediger in die zaak trad het Hoofd Buro Militaire Strafsaken, Lt.-kol. H. L. van den Broek, op.

De zaak: 'Een negental bemanningsleden van Hr. Ms. Woerden verlieten op 7 juni 1989 het schip, gingen naar het buro van de MDD (Maatschappelijke Dienst Defensie) en wilden vóór de varende inspectie (de oefening High Quality) een gesprek met de hogere marineleiding. Een gesprek over de onrust, wantoestanden en spanningen aan boord. Na lang beraad besluit men op aanraden van de VBZ (Vereniging Belangenbehartiging Zeemacht) en de Kmar, weer aan boord te gaan. Er wordt die dag toch uitgevaren.

In de stukken die daarna worden opge- maakt doet de toenmalige commandant van Hr. Ms. Woerden aangifte: 'Hierbij doe ik aangifte van militair oproer, ge- pleegd door negen bemanningsleden van Hr. Ms. Woerden (...).'

Het proces verbaal spreekt van: 'allen verdacht van overtreding van de artike- len 114, 124 cq 126 of 134 van het Wet- boek van Militair Strafrecht, gepleegd op woensdag 7 juni 1989 te Curaçao.'

Dagvaarding

De dagvaarding spreekt alleen over ar- tikel 124:

'Wanneer vijf of meer militairen samen- rotten om in vereniging hun plicht te verzaken, worden zij, indien het tot eni- ge feitelijkheid of bedreiging daarmede gekomen is, behoudens ieders verant-

woordelijkheid voor de bijzondere door hem bedreven feiten, als schuldig aan militair oproer, gestraft met gevange- nisstraf van ten hoogste twaalf jaren. Indien dit feit is gepleegd in tijd van oorlog of aan boord van een oorlogs- vaartuig of luchtvaartuig der krijgs- macht zich ergens bevindende waar geen onmiddellijke hulp te verkrijgen is, worden de schuldigen gestraft met levenslange gevangenisstraf of tijde- lijk van ten hoogste twintig jaren.'

Een aantal mensen was in de veronder- stelling dat ze mogelijk als belhamel genoemd zouden worden:

'De belhamels onder de deelnemers aan militair oproer worden gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf- tien jaren. Indien het feit is gepleegd in tijd van oorlog of aan boord van een oorlogsvaartuig of luchtvaartuig der

krijgsmacht zich ergens bevindende waar geen onmiddellijke hulp te ver- krijgen is, wordt de schuldige gestraft met de dood, levenslange gevangenis- straf of tijdelijke van ten hoogste twin- tig jaren.'

Een niet mis te verstane beschuldiging: **militair oproer.**

Het Hoofd van het Gewestelijk Kantoor MDD, Carib. Ltz. P. Karssen maakte ge- spreksnotities die aan het procesver- baal zijn toegevoegd. Het geeft een goed inzicht in de achtergronden. Een samenvatting daarvan volgt hieronder.

Klachten

'Al geruime tijd rommelde het op Hr. Ms. Woerden. Het schip werd niet al- leen meer ingezet voor zaken op de Be- nedenwindse eilanden, maar ook bij grote oefeningen, tochten naar de Bo- venwinden en oefeningen van het Korps Mariniers.

Op zich een ontwikkeling waar de be- manning blij mee was. **Varen**, daarvoor waren ze immers bij de marine ge- komen.

Regelmatige plotselinge wijzigingen in het vaarschema zorgden echter voor on- rust. Vooral bij het thuisfront. Privé-af- spraken moesten onder voorbehoud ge- maakt of afgezegd worden. De gebrek- kige en niet gelijklopende informatie over die wijzigingen zorgde voor nog meer onzekerheid. De bemanning vond verder dat er geen waardering voor de geleverde werkprestaties was. Als er bijvoorbeeld tot diep in de nacht werd overgewerkt in een dokperiode, dan werd er een uitslapapregeling afgekon- digd. De verontwaardigde reacties daarop hadden als resultaat, één vrije dag. Die werd later afgeschreven van de verlofdagen. Ook bestond de indruk dat er spelletjes werden gespeeld. Stel- de een van de bemanningsleden iets voor, dan werd dat afgedaan met **niet goed**. Later kwamen de leidinggeven- den daarop terug en presenteerden het als eigen idee.

Een tdw-er (technische dienst werktuig- kundige), die vies en bezweet even uit de pul (machinekamer) kwam om iets te drinken, een luchtje te scheppen of om even bij te komen, werd direct gekon- fronteerd met een waslijst van werk- zaamheden die lagen te wachten. Of met de vraag wat hij buiten de pul kwam doen.

De aanwezigheid van de commandant bij het overwerk was bepaald niet sti- mulerend. Zijn gedrag dan riep alleen maar irritaties op. Om de oefenpro- gramma's te kunnen uitvoeren is Hr. Ms. Woerden volgens de bemanning onderbezet. Op een schip met vergelij- bare taken loopt een veel uitgebreidere bemanning.

Verder ontstonden er de nodige misver- standen door tegenstrijdige opdrachten van twee sergeanten TDW. Opdrachten meteen na elkaar gegeven en beide niet juist riepen onnodige irritatie op.

De leef- en werkomstandigheden aan boord veroorzaakten de nodige span- ningen. In de slaapverblijven is een te hoge temperatuur. Er zijn onvoorstel-

Verdediger mr. Van den Broek voor de rechtszitting in gesprek met de aangeklaagden

baar veel kakkerlakken aan boord en voor een aantal bemanningsleden zijn de bedden veel te kort. Zowel de afvoergassen als de extreem hoge temperatuur in de machinekamer zijn niet bepaald goed voor de gezondheid. De bemanning heeft voorstellen tot verbetering gedaan.

De leiding van de Woerden gaf de bemanning de indruk dat ze er model bij moest lopen. Het wisselen van tenue bij wachtlopen en controlerondjes werd als ondoenlijk ervaren. Als bij tenue-inspectie de boel niet in orde werd bevonden moest er nieuwe aangeschaft. Ook van spullen die veelal niet aanwezig waren. De aan boord vuil en fettig geworden kleding is niet schoon te krijgen, toch werd dat verwacht.

De ergernis en frustratie werden nog groter toen in het Cafetaria van de basis Parera werd gezegd dat 'de Woerden' in het vervolg apart moest zitten, omdat ze er zo goor uitzagen.

Het compenseren van overwerk via de VROB-regeling werd vertaald naar uitbetaling. En dat terwijl plaatsing in de West door de meeste mensen wordt gezien als rustplaatsing, met veel tijd voor het gezin. Verder was er kritiek op de besluiteloosheid en inconsequent gedrag van het hogere kader.

Als zeer belangrijk punt van kritiek werd het haperen van de communicatielijnen genoemd. Het corrigerend optreden van de commandant naar het hogere kader had tot gevolg dat er bij de bemanningsleden zondebokken werden gezocht en aangewezen.

De maat vol

Eind mei, begin juni werd het de bemanningsleden allemaal te veel. Via de gebruikelijke communicatielijnen was er blijkbaar niets te regelen. Men besluit via de MDD contact te zoeken met de staf. Blijkbaar moeten zaken op een hoger niveau geregeld.

Op 3 juni vindt er een gesprek plaats tussen het HGK-MDD/Carib en een tiental bemanningsleden. De bemanningsleden geven dan aan dat ze voor aanvang High Quality een gesprek willen met iemand van de staf.

Karssen konstateerde toen: "Zo met de Woerden varen, is varen op een tijdbom." Op 2 juni informeerde hij reeds de Chef Staf en de commandant Woerden.

5 juni vindt er een gesprek plaats tussen Karssen en de commandant, oudste officier, chef d'équipage, HTD en de tweede sergeant. Al diskussiërende komen de punten van herkenning op tafel. Onduidelijkheden in de communicatielijnen, in de informatielijnen en de onduidelijke organisatiestructuur.

Het voorstel van de Ltz. Karssen om te komen tot een organisatie-onderzoek wordt niet overgenomen.

De Chef Staf voelt er op 6 juni niets voor om met de groep bemanningsleden te gaan praten. Later verandert hij van mening en geeft aan 's middags na vast werken te willen praten.

De bemanning weigert dit, omdat er dan weer beslag op hun vrije tijd wordt gelegd.

7 juni

Dan is het zeven juni. Hr. Ms. Woerden dient om 9.00 uur te vertrekken. Een negental bemanningsleden besluit om naar de MDD te gaan. (Volledigheids halve, de andere drie waren om medische redenen niet aan boord).

Bij de MDD eisen ze een gesprek met de Chef Staf. Deze weigert dat: "Er dient eerst gevaren, dan gepraat."

De bemanningsleden zijn dan tot het uiterste getergd en kunnen volgens hun eigen zeggen geen kant meer op.

De VBZ en de Kmar adviseren hun aan boord terug te gaan. Als de generaal via de Chef Staf laat weten dat ze nog één kans krijgen besluiten ze aan boord te gaan.

Diezelfde dag wordt er nog uitgevaren en in het procesverbaal wordt gezegd dat: 'Op 7 juni 1989 omstreeks 11.00 uur voer Hr. Ms. Woerden uit met voltallige bemanning, althans voor zover mij bekend. De 'Sail safety inspection' is daarna op zeer bevredigende wijze uitgevoerd.'

Acht juni vindt er een gesprek plaats tussen de Chef Staf, Ltz. Karssen, de commandant, enkele stafleden en de bemanning.

Naderhand zeggen de bemanningsleden daarvan dat het geen gesprek was, maar meer een eenrichtingsverkeer. Zij verwachtten dan ook weinig van die gebeurtenis.

Na een week of drie komt de Kmar procesverbaal opmaken. De indruk bestaat dat de zaak in de doofpot gaat. Met name ook omdat de generaal had laten weten dat ze nog één kans kregen.

Begin september neemt een van de gepatriëerde bemanningsleden contact op met de humanistisch geestelijke verzorging in de persoon van ondergetekende en vraagt steun bij een mogelijke rechtszaak. Wij leggen diezelfde middag nog contact met het hoofd BMS overste Van den Broek en die verklaarde zich bereid als raadsman in deze zaak op te willen treden. Zo nodig ook voor de mensen in de West.

Enige tijd later doen de bemanningsleden in de West óók een beroep op Van den Broek en deze stelt zich beschikbaar als raadsman.

Bij de KM CARIB lijkt men niet blij met deze ontwikkeling. Op allerlei manieren tracht men Van den Broek tegen te houden. Gelukkig reageert men op hoog ministerieel nivo zoals het hoort. De verdachten kiezen een raadsman, deze stelt zich voor een zaak en het proces kan beginnen.

Ook gaat men er daar blijkbaar wél van uit dat iedere verdachte recht heeft op die verdediger die hij zelf wil.

Na veel telefoontjes landde Van den Broek op zondag 24 september op het vliegveld van Curaçao. Een week van voorbereiding, met veel gesprekken op verschillende nivo's volgde.

De rechtszaak

De negenentwintigste september was het dan zover. De bemanningsleden, waarvan er nog zeven op Curaçao verbleven, stonden in voorgeschreven tenue voor de Krijgsraad. De publieke tribune zat vol. Naast echtgenotes en kollega's was er ook interesse van stafleden en officieren van de basis. Al bij het voorlezen, door de president van de Krijgsraad, van de dagvaarding en het procesverbaal blijken een aantal onzorgvuldigheden. Een verkeerde geboortedatum of een verkeerde dienstvakaanduiding. De fiscaal (bij de andere krijgsmacht delen de auditeur militair) leest de dagvaarding nog eens voor. De bemanningsleden worden bevraagd. Overste Van den Broek laat z'n getuige komen. De huidige commandant van Hr. Ms. Woerden wordt als getuige en getuige deskundige gehoord. Met name ten aanzien van het woon- en leefklimaat, de onderbezetting, de overbelasting en de sfeer aan boord bevestigt hij de waarneming van de beklagden. Hij trekt de vergelijking tussen een zusterschip met soortgelijke taken. Dan komt de fiscaal met zijn eis: Drie weken militaire detentie voorwaardelijk, zes maanden proeftijd en een geldboete van vierhonderd gulden.

De verdediging

In het pleidooi van overste Van den Broek komt onder meer een beschouwing van de gepleegde feiten aan de orde:

1. Alle moeilijkheden tezamen waren voor de bemanning een onoverkomelijk hindernis geworden om te varen, immers

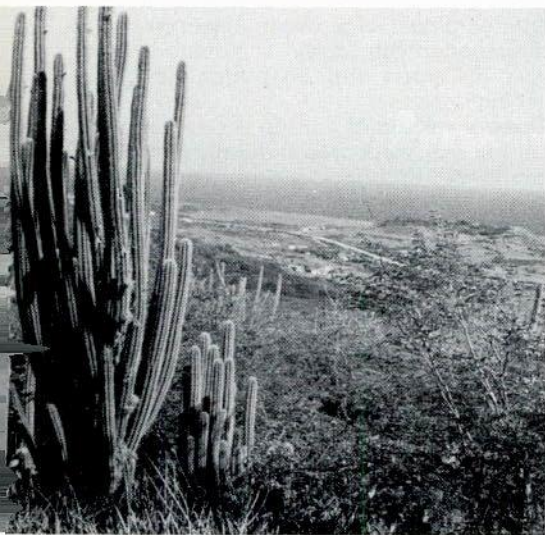
a. de aanslag op het uithoudingsvermogen van de bemanning, zowel in mentaal als fysiek opzicht, had hun incasseringsvermogen geruïneerd

b. er dreigden door de gespannen verhoudingen zelfs handtastelijkheden

c. er dreigden niet langer te accepteren bedrijfsveiligheidsrisico's

d. kortom, in alle opzichten waren de limieten overschreden.

2. De bemanning kon maar een ding doen, namelijk zich begeven naar het HGK-MDD.

Blik zeewaarts van Curaçao

Van den Broek's pleidooi wordt aandachtig gevolgd vanaf de publieke tribune.

Foto's Klazien van Brandwijk Wiltjer

Indien de bemanning zich, bijvoorbeeld als gevolg van een plotseling opkomen- de heftige ziekte, in vereniging naar de MGD had begeven omdat ze zich door ziekte niet in staat voelde uit te varen, was dat kollektief bezoek zonder twijfel normaal gevonden.

Het blijft in nevelen gehuld, waarom het bezoek aan het HGK-MDD tezamen met het nemen van het besluit daartoe, als een misdrijf wordt opgevat.

3. Op 7 juni 1989 is aan boord van Hr. Ms. Woerden niet tegen de beklaagden gezegd: „Eerst varen, dan komt er een gesprek.“ Zij hadden namelijk nog steeds gehoopt dat er vóór de varende inspectie met hen zou worden gesproken. Indien tegen de beklaagden op 7 juni bij aanvang van de dienst zou zijn gezegd, eerst varen, dan komt de Chef Staf om te praten, dan waren ze aan boord gebleven.

Pleidooi vrijspraak

Verderop tijdens het pleidooi pleitte de raadsman voor vrijspraak op een drietal punten, die ik beknopt weer- geef:

1. De vorige Commandant Zeemacht Caraïbisch Gebied heeft gezegd: „Ik heb consideratie als je om tien uur aan boord bent en verder werkt, ongeacht de gepleegde feiten. De beklaagden hebben aan deze voorwaarden vol- daan. Ze hebben er dan ook op gere- kend en vertrouwd dat zij niet meer voor de krijgsraad zouden behoeven te ver- schijnen.

Opmerkelijk is dan ook, zegt Van den Broek in zijn pleidooi, dat de huidige commandant in het Caraïbisch gebied, toch verwijst. Door de toezegging van de vorige Commandant Zeemacht Ca- raïbisch Gebied, mist de huidige de be- voegdheid beklaagden naar de Krijgs- raad te verwijzen.

Als tweede punt noemde hij:

In de dagvaarding moet het strafbare feit exact volgens de bestanddelen van de wet worden beschreven.

In de dagvaarding stond dat iedere in- dividuele beklaagde het misdrijf met vijf of meer anderen had gepleegd.

In de wet staat dat het met militairen moet zijn gepleegd, niet met anderen.

Overste Van den Broek verklaarde na- derhand dat deze twee verweren ook gevoerd kunnen worden als de be- klaagden een echt misdrijf hebben ge- pleegd. Er moet dan vrijspraak volgen. In de derde plaats ging hij uitvoerig in op de ontwikkeling van het strafrecht van de laatste vijftien jaar.

Geen valse opzet

- vijf of meer anderen
- samenrotten
- om

bestanddelen van de dagvaarding die uitvoerig in beschouwing werden geno- men. Hij konstateert dan: „De beklaag- den hadden het oogmerk het belang van de marine te dienen. Van opzet ge- richt op militair oproer was geen sprake. Ook van sabotage is geen sprake. De beklaagden zijn verbitterd dat hun commandant daaraan heeft gedacht. De commandant en ook de verdere lei- ding bij de Koninklijke Marine moeten toch weten dat de beklaagden, indien zij werkelijk sabotage zouden beogen, dit zo slim aanpakken, dat ze daarbij geen enkel strafbaar feit zullen plegen. Zodra ze ertoe overgaan precies te doen wat hun meerderen hun bevelen en op- dragen, komt het schip niet meer van de wal.“ en:

„Indien (nog steeds) twijfel aan de opzet van de beklaagden mocht bestaan, dan wijzen zij er voorts nog op dat zij eerst op 7 juni 1989 ten kantore van het HGK- MDD vernamen, dat de Commandant Zeemacht in het Caraïbisch Gebied, kennis had genomen van de proble- men. Tevens werd hen eerst op dat mo- ment toegezegd dat er die dag in scheepstijd een gesprek met de Chef Staf zou plaats vinden. Dat de Chef Staf eerst wilde varen en daarna pas spre- ken, werd uiteraard door de beklaag- den geaccepteerd. Zij hebben de op- dracht tot varen perfect uitgevoerd. Zij waren daartoe in staat omdat de druk wat van de ketel was, als gevolg van de gedane toezeggingen. Overigens, de beklaagden hebben nooit om een ge- sprek met de Chef Staf persoonlijk ge- vraagd, doch met iemand van de Staf. Een gesprek met (iemand van) de Staf was noodzakelijk, omdat gesprekken met de toenmalige commandant Hr. Ms. Woerden geen enkele oplossing bracht.“

Aan het eind van zijn pleidooi gaat de Raadsman in op de essentie van de zaak: „In essentie betreft de hele pro- blematiek een arbeidsconflict waar- voor het wetboek van militair strafrecht niet is geschreven. De manier waarop er tot heden op is gereageerd, leidt al- leen bij een organisatie die geen winst behoeft te maken, niet tot een finan- cieel faillissement. Echter en helaas is in deze zaak het emotionele faillisse- ment nog lang niet afgewend. Ik schat in dat het nog niet te laat is, maar veel

tijd is er niet meer over.“

Over de straf zegt hij:

„De beklaagden behoren te worden vrij- gesproken omdat

a. het recht om hen naar de Krijgsraad te verwijzen door de toezegging van de Commandant Zeemacht in het Caraï- bisch Gebied, niet meer bestond.

en/of

b. Het ten laste gelegde handelen niet is te kwalificeren op enig strafbaar feit.

en/of

c. De ten laste gelegde feiten niet door de beklaagden zijn gepleegd.

Aan de vereisten van één of meer be- standdelen is niet voldaan, danwel dat er sprake is van een straf- en/of schuld- uitingsgrond.

Uitspraak opgeschort

De fiscaal kreeg daarna de gelegen- heid tot reactie. Hij gaf in feite toe dat de generaal de opmerkingen wel had gedaan, maar dat daar wat anders mee bedoeld werd dan: niet vervolgen.

Daarop trok de Krijgsraad zich terug om te beraden over de verdere gang van zaken.

Een spannend moment, waarin de be- manning de ene sigaret na de andere rookte.

Toen de Krijgsraad terug kwam vroeg zij als eerste om de studieboeken, waar- uit de door Overste Van den Broek ge- bruikte argumentatie bleek. De secreta- ris van de Krijgsraad zou deze dan kun- nen kopiëren en daarna zou de Krijgs- raad dit kunnen bestuderen.

Verder werd meegedeeld dat de uit- spraak derhalve pas op vrijdagochtend 13 oktober zou plaatsvinden.

Teleurstelling, bij de beklaagden en op de tribune. Men had immers vurig ge- hoopt dat er nu een einde aan een onze- kere periode zou komen. Na een drankje aan boord van Hr. Ms. Woerden was de teleurstelling grotendeels verdwenen en had plaats gemaakt voor een gevoel van: **we worden serieus genomen.** De Krijgsraad wil de zaak nog eens goed bestuderen. Natuurlijk, het levert nog twee weken spanning op, maar het is in het belang van een eerlijke rechtsgang.

Klazien van Brandwijk Wiltjer

Naschrift: Het vonnis luidde vrijspraak, om- dat formeel juridisch het betreffende artikel 124 niet bewezen werd geacht. Uiteraard kan de fiscaal in hoger beroep gaan. Mocht dit het geval zijn, dan houdt EGO zijn lezers op de hoogte.

De HMG-zaak Sewgobind

en de losse flodders van de advocaat-fiscaal

Wegens het niet opvolgen van dienstbevelen eiste de advocaat-fiscaal (aanklager) bij het Hoog Militair Gerechtshof (HMG), mr. P. Bos, 400 gulden boete tegen de 21-jarige ex-militair Mahesh Sewgobind uit Eindhoven. Sewgobind had gedurende zijn diensttijd verscheidene keren geweigerd aan oefeningen deel te nemen omdat, zo was hem daarvoor gebleken, de krijgsmacht niet in staat was hem het, door zijn godsdienst (Hindoe), voorgeschreven eten voor te schotelen.

De krijgsraad verklaarde op 7 december 1988 Mahesh weliswaar schuldig aan het niet opvolgen van dienstbevelen, maar er werd hem geen straf opgelegd, omdat 'de krijgsmacht bij herhaling gefaald had met het verstrekken van het juiste voedsel'.

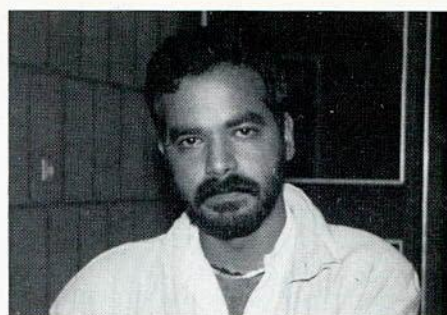
De genoemde HMG-zaak diende op 27 september jl., omdat zowel de auditeur-militair (aanklager) als Sewgobind tegen het vonnis van de Arnhemse krijgsraad beroep hadden aangetekend. De auditeur-militair omdat de beklagde geen straf had gekregen en Sewgobind omdat hij schuldig was verklaard.

Voorgeschiedenis

De uit Suriname afkomstige Mahesh Sewgobind had reeds voor z'n opkomst bij Dienstplichtzaken in Kerkrade geïntegreerd naar de mogelijkheden van aangepast eten voor Hindoes (zijn godsdienst verhindert hem het eten van zowel rund- als varkensvlees). Volgens 'Kerkrade' zou dit geen enkel probleem op hoeven te leveren. De praktijk in Oirschot liet al direct anders zien. Na drie dagen hield Mahesh het kazerne-eten voor gezien en fietste hij dagelijks (zo'n 30 km) naar huis om zelf z'n potje te koken. Tijdens de oefeningen, gedurende de eerste vier maanden, ging er steeds iets mis met zijn eten. Hiervan

deed hij officieel zijn beklag bij zijn kazernecommandant. Wanneer hij net paraat is geworden, januari 1988, moet hij voor tien dagen op oefening Duitsland. Van tevoren pleegt Mahesh uitgebreid overleg en het onmogelijke blijkt toch te kunnen: iedere dag is er eten voor hem. Een toevalstreffer? Je zou het haast zeggen, want daarna ging het – tijdens oefeningen – aan de lopende band weer fout (ham en kaas in één lunchpakket, tuinbonen met spek, enz.). In april '88 is zijn geduld op en weigert hij nog langer aan oefeningen deel te nemen. Dit herhaalt zich in mei en september van hetzelfde jaar nog twee keer. Tegen Mahesh wordt proces-verbaal opgemaakt, hij zit in voorlopig-arrest, komt in de kanalen van de hulpverlening, belandt in Nieuwersluis en verlaat tenslotte – op normale wijze – de militaire dienst. Alleen ... met nog een krijgsraadzaak in het vooruitzicht.

(Voor een verslag van deze krijgsraad-zitting verwijzen wij kortheidshalve naar het EGO-nummer van februari van dit jaar; red.).

Mahesh Sewgobind

Advocaat-fiscaal

Nadat de president van het HMG de tenlastelegging heeft voorgelezen en de zaak met Mahesh in sneltreinvaart is langsgelopen is het woord aan de advocaat-fiscaal, mr. P. Bos. Deze begint zijn requisitoir met de volgende konstatering: 'Het is merkwaardig dat vele van die Oosterse geloven zo absoluut zijn'. Een opmerking die, zelfs als het waar zou zijn, volstrekt niet ter zake doende is.

Er is immers vrijheid van godsdienst/levensovertuiging, ook voor militairen. Indien de Staat in principe een ieder kan oproepen, dus ongeacht levensbeschouwelijke of godsdienstige achtergrond, dan heeft diezelfde Staat, en daarvan afgeleid de krijgsmacht, die overtuiging maar te respecteren.

Mensen met zulke absolute opvattingen leveren problemen op voor een organisatie, zo vervolgde mr. Bos zijn betoog, zeker wanneer binnen één en dezelfde denominatie nog weer grote verschillen zijn waar te nemen (doelend op het gegeven dat niet alle Hindoes tegen het eten van zowel varkens- en rundvlees zijn). 'Het is niet aan mij om oplossingen te bedenken' gaf mr. Bos toe, maar kon vervolgens toch niet nalaten een tweede losse flodder af te vuren. Hij deed de onvoorstelbare suggestie om al die lieden, zoals Sewgobind, maar in één en dezelfde eenheid te plaatsen. Een regelrecht pleidooi voor getto-vorming in de Nederlandse krijgsmacht!

Omdat de advocaat-fiscaal nadrukkelijk van mening was dat Mahesh de opdrachten gewoon aan zijn laars had gelapt, achtte hij een voorwaardelijke straf op zijn plaats en eiste dan ook een boete van f 400,-.

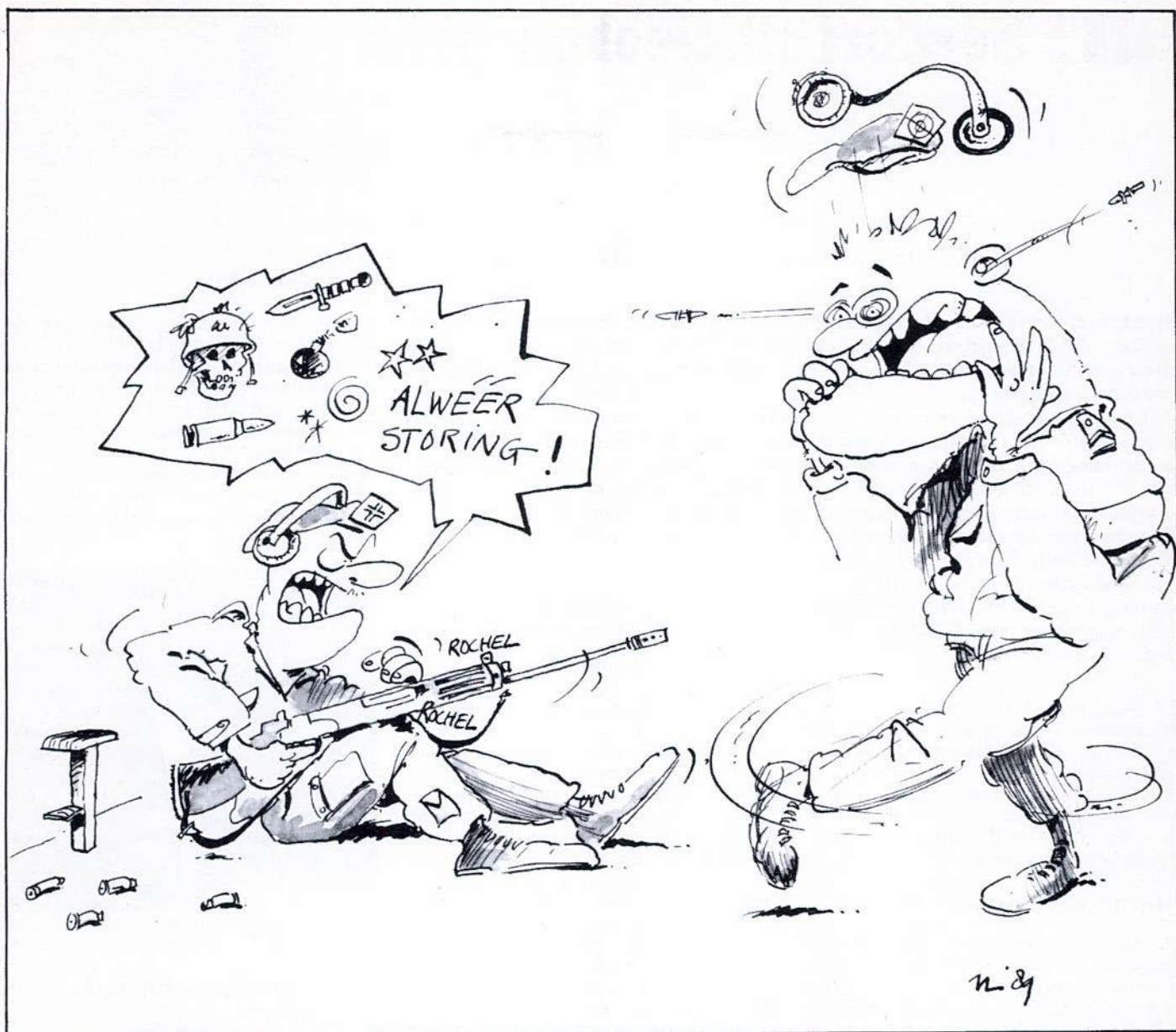
Verdediging

De verdediger van Mahesh, mr. H. Peters, begint met te stellen dat de 'Regeling faciliteiten voor joodse, moslim en hindoe militairen' in de praktijk nog steeds te wensen overlaat; een feit dat de Minister van Defensie, in antwoord op Kamervragen op 21 okt. 1988, ook al erkende. De minister verwacht dat betrokkene in die situatie met de krijgsmachtleiding naar oplossingen zoekt, iets dat Sewgobind steeds nadrukkelijk getracht heeft te bewerkstelligen. 'Juridisch gezien', stelde mr. Peters, 'doet beklagde niets anders dan een beroep op zijn vrijheid van godsdienst die is vastgelegd in art. 6 van de Grondwet.' 'Het heeft immers geen zin', zo vervolg-

Foto's Wim Heij

Ondersteunende actie voor het HMG-gebouw op 27 september 1989

de hij, 'om de vrijheid van godsdienst te aanvaarden, wanneer men de mens ook niet in de gelegenheid stelt om die godsdienst nadrukkelijk te belijden. Het Moslim- en Hindoe geloof uit zich nu eenmaal ook in specifieke voedingsvoorschriften en rituelen.' Hij beëindigde zijn betoog met te beklemtonen dat de krijgsmacht 'van de Hindoe niet mag verwachten dat hij zijn geloofsovertuiging, opvoedingsachtergrond en cultuur opzij zet. Beklaagde handelde in overmacht, gelegen in de dreigende belemmering van de praktische uitoefening van zijn geloofsovertuiging.' En verzoekt het HMG Mahesh Sewgobind vrij te spreken.

Wim Heij

Nèt voor het ter perse gaan van dit nummer deed het HMG uitspraak: schuldig zonder oplegging van straf; een bevestiging dus van het vonnis van de krijgsraad.

Eten

Terwijl iedereen mocht gaan eten moest hij de wacht houden bij de wapens. Na twintig minuten werd hij afgelost. In looppas naar de eetzaal. Snel eten op het bord geladen, zitten en happen. Nog geen vier happen had hij binnen of z'n buddy stond al naast hem: „Gelijk meekomen, de wapenles begint over twee minuten.” Met het bord in z'n handen begeeft hij zich al etend naar de klas, die in de voorligsteun op hem wacht. „Om op te warmen”, zegt de korporaal,

die bijna uit z'n vel springt als hij ontdekt dat er iemand etend het hoofdgebouw uitkomt.

Iedereen ligt krom, behalve de korporaal.

Die begint van achter uit z'n keel, slaat hem het bord uit de handen, beticht hem van het vernielen van rijkseigendom en geeft hem vijftig.

De klas is solidair en pakt er vijftig mee. De sergeant komt aanlopen en vraagt wat er aan de hand is.

Hij legt uit dat hij de wacht had bij de wapens, werd afgelost, zat te eten, werd opgehaald, stikte van de honger en z'n bord dus mee naar buiten nam. De opleiding is zwaar en vorige week had de korporaal op het bivak zelf gezegd dat je moest zorgen dat je eten binnen kreeg, hoe dan ook.

Vandaar dus, normaal toch? De klas beweegt nauwelijks en houdt de adem in.

De korporaal begint over de krijgstucht en de sergeant?

Die frons z'n wenkbrauwen en loopt weg.

WIKLA

HMT Seedorf officieel geopend

Staatssecretaris J. v. Houwelingen opende vrijdag 8 september jl. het nieuwe HMT in Seedorf. Hij deed dit met veel genoegen 'omdat dit tehuis in zijn opzet heel goed aansluit bij enige zeer belangrijke aspecten van mijn personeelsbeleid'.

'Dit tehuis', zo beklemtoonde hij, 'beantwoordt in zijn opzet aan de verwachtingen die ik van een goed militair tehuis heb. Het nodigt militairen uit er hun vrije uren te komen doorbrengen, want zijn inrichting is een alternatief voor de huiskamer, het heeft een flink aantal goede ontspanningsmogelijkheden en stimuleert het informele samenzijn'.

Voor bestuur en medewerkers van de Stichting Militaire Tehuizen van het Humanistisch Thuisfront en de in Seedorf gelegeerde militairen was die achtste september een heuglijke dag. Op de plek van het oude, grotendeels houten, gebouw staat nu een fonkelnieuw, werkelijk wonderschoon, HMT. Reden genoeg voor EGO om aan deze officiële opening de nodige aandacht te besteden.

Zoals gebruikelijk is bij dit soort gebeurtenissen, namen alle sprekers, die bij deze opening het woord voerden, de gelegenheid te baat om naast gelukwensen ook enkele andere zaken aan te stippen. De belangrijkste thema's die werden aangevoerd laten we in dit artikel de revue passeren.

Staatssecretaris

Militaire tehuizen zijn 'een ontmoetingsplaats voor leeftijdgenoten die in dezelfde situatie verkeren. In het militair tehuis kunnen de - meest jonge - militairen in een ontspannen sfeer met elkaar verkeren'.

Naast de aanwezigheid van ontspanningsmogelijkheden en het in de gelegenheid stellen tot informeel samenzijn is 'het vormende aspect van de militaire tehuizen' voor staatssecretaris Van Houwelingen minstens zo belangrijk: 'De diensttijd mag door de militair immers niet als verloren tijd worden ervaren'.

Dat de verantwoordelijkheid voor een zinnige diensttijd primair bij Defensie ligt is de bewindsman zich terdege bewust, maar de krijgsmacht als organisatie zal dit alleen maar gestalte kunnen geven in samenwerking met o.a. de tehuisorganisaties. 'Vooral op dit gebied zijn er dus raakvlakken met enige belangrijke delen van het personeelsbeleid. Eén daarvan is het alcoholmatiseringsbeleid bij Defensie'.

Het verheugde de staatssecretaris daarom bijzonder dat ook in het nieuwe HMT Seedorf een restrictief alcoholbeleid zal worden gevoerd. Persoonlijk achtte Van Houwelingen 'het spelen aan geld-uitkerende gokautomaten een bedenkelijke vorm van recreatie'.

Hij sprak dan ook zijn blijdschap uit dat het bestuur van de Stichting Humanistisch Thuisfront het voornemen heeft het aantal gokautomaten stapsgewijze te willen afbouwen. Aan het eind van zijn toespraak maakte hij melding van de 'sterk verbeterde' onderlinge verhouding tussen de verschillende diensten

geestelijke verzorging, waardoor 'de verdeelsleutel binnen handbereik' ligt. (De toekomst zal moeten uitwijzen of de bewindsman niet een wat al te optimistische inschatting maakte. Zie ook het HV-persbericht op pag. 2 van dit nummer.) Met het laten binnenmarcheren van het fanfarekorps der Limburgse Jagers verklaarde de staatssecretaris vervolgens het HMT Seedorf officieel voor geopend.

Voorzitter van de stichting Humanistisch Thuisfront, mr. C. Sjenitzer

Voorzitter Humanistisch Thuisfront

De voorzitter van de Stichting Humanistisch Thuisfront, mr. C. Sjenitzer, begon zijn toespraak met de staatssecretaris te bedanken voor het verrichten van de officiële opening en vooral voor diens bemoeiingen met de bouw van het nieuwe tehuis: 'Op het cruciale moment mochten wij de deur naar uw werkkamer open vinden en zonder dat was dit mooie gebouw er nu niet geweest.' ▶

Staatssecretaris van Defensie J. van Houwelingen

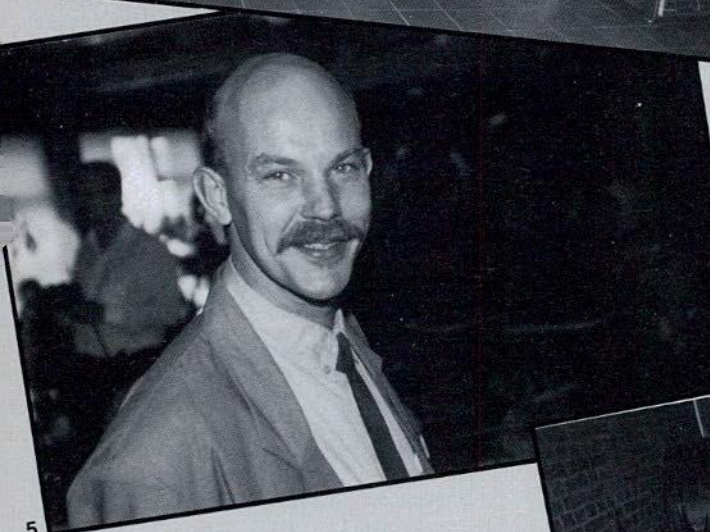
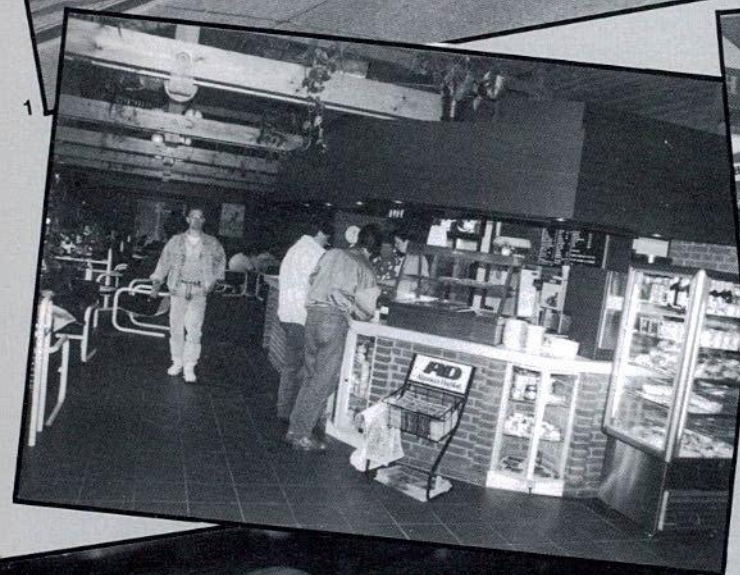

Het fanfarekorps der Limburgse Jagers.

Foto's Wim Heij

Welkom in het HMT

Drink

1. Vooraanzicht van het nieuwe HMT Seedorf
2. De bar en deel van de keuken
3. De entree met bar
4. De ruime binnenplaats
5. De glunderende HMT-beheerder Rob Disveld
6. De huisstudio
7. Collega-beheerders uit Nederland

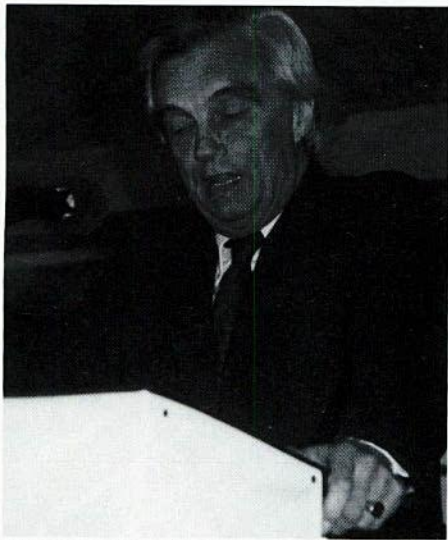
Foto's Wim Heij

◀ Het exploiteren van militaire tehuizen zal altijd wel een moeizame zaak blijven, aldus Sjenitzer, maar met dit nieuwe gebouw heeft het Humanistisch Thuisfront haar exploitatiemogelijkheden zeker versterkt. Een aantal van vier HMT's, bijna 7% van het totaal aantal militaire tehuizen, betekent evenwel ook dat er nog steeds een achterstand in HMT's bestaat.

Na het specifieke van een *humanistisch* militair tehuis te hebben aangestipt wil Sjenitzer geen misverstanden laten bestaan over het naast elkaar blijven bestaan van drie tehuisorganisaties: 'Ontzuiling van de militaire tehuis-organisaties zou een goede zaak zijn, mits daarin blijvend voldoende ruimte gewaarborgd is voor ook onze visies.' Om zijn toespraak af te ronden met de kanttekening 'zolang geen oplossing is gevonden die leidt tot een verantwoorde ontzuiling van militaire tehuizen, humanisten in onvoldoende mate in de gelegenheid zijn zich middels militaire tehuizen bij de kazernepoort te manifesteren.'

Voorzitter Humanistisch Verbond

De voorzitter van het Humanistisch Verbond, prof. mr. J. F. Glastra van Loon, vatte de betekenis van dit nieuwe HMT kort en bondig samen: 'Waar dit gebouw voor staat zijn de beginselen van het humanistisch denken, ook al zou er

Algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond, prof. mr. J. F. Glastra van Loon

nooit een lid van het Humanistisch Verbond een voet over de drempel zetten.' Een centraal element in dit denken is, volgens spreker, 'de waardigheid ieder mens tot zijn recht te laten komen.' 'Het is het met respect tegemoet treden van de ander dat de bezoekers hier, als het ware onderhuids, zullen ervaren. Dat nu juist maakt dit tehuis tot een typisch *humanistisch* militair tehuis', hield hij zijn gehoor voor.

Hoofdraadsman

Hoofdraadsman, drs. K. S. Roza, begon

Hoofdraadsman dienst HGV, drs. K. S. Roza

zijn toespraak met uitvoerig in te gaan op de relatie tussen de Stichting Humanistisch Thuisfront en de dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht. Voor wat betreft de structurele tekorten aan formatieplaatsen bij de dienst HGV bepleitte hij een verdeling, zoals bij Justitie, waar de humanistisch geestelijke verzorging een aandeel heeft van 26% van het totaal. Vervolgens zette hij uiteen waar het bij de HGV werkelijk om gaat: 'De mens stimuleren om ernst te maken met zichzelf, d.w.z. de mogelijkheid om in vrijheid en zelfstandigheid een eigen levenskeuze te doen niet te verwaarlozen.' Hij meende dat er, ook inhoudelijk, nauwe verwantschap bestaat tussen HGV en HMT's 'omdat binnen het HMT, vanuit eenzelfde, humanistische, visie ruimte wordt geschapen voor jonge mensen, waarbinnen ze voor zichzelf orde op zaken kunnen stellen.' 'Wij hebben met het HMT Seedorf een goede relatie' stelde Roza en sprak de hoop uit 'dat dit ook in de toekomst zo zal blijven.'

Brigadecommandant

Ook de Commandant Nederlandse Troepen in Duitsland, brigade-generaal P. Huysman, sprak zijn tevredenheid uit over de totstandkoming van dit nieuwe HMT: 'De huiskamer die de jongens op de kazerne node moeten missen is te vinden in dit schitterende HMT.' Vervolgens haakte hij in op de opmerkingen van de staatssecretaris met betrekking tot het alcoholmatigingsbeleid en memoreerde een teruggang in het alcoholverbruik in Seedorf met meer dan 10%. Ook hij deed een dringend beroep op het bestuur van het Humanistisch Thuisfront om te komen tot afbouw van de geld-uitkerende gokautomaten. Van de aanwezigheid van de bewindsman maakte de generaal handig gebruik om nogmaals de wens van de ongeveer 8000 militairen en gezinsleden met betrekking tot de ontvangst van Ne-

derlandse TV-programma's aan te kaarten.

Na de toespraken werden de genodigden in de gelegenheid gesteld nader kennis te maken met het nieuwe HMT Seedorf, een videoproduktie van de bouw te bekijken en een lunch te gebruiken.

Voor de in Seedorf gelegerde militairen

Commandant Nederlandse troepen in Duitsland, brigade-generaal P. Huysman

werd de opening van het nieuwe HMT, de andere dag, gevierd in een grote feesttent, die voor deze gelegenheid tegenover het HMT was opgezet. In deze tent werd, tot groot enthousiasme van de vele aanwezigen, een optreden van 'Veronica's drive in show' gepresenteerd.

Bestuur, beheerders en medewerkers van het HMT Seedorf kunnen terugkijken op een zeer geslaagde dag.

Wim Heij

Uitslag prijsvraag blinde muur HMT Seedorf

Ter opluistering van de feestelijke opening van het HMT-Seedorf schreef de Stichting Militaire Tehuizen van het Humanistisch Thuisfront dit voorjaar een prijsvraag uit, waarbij iedereen ideeën kon inzenden voor de aankleding van de blinde muur (en/of de tuin voor de muur) naast de ingang van het HMT. Tijdens de officiële opening, 8 september jl., werden de bekroonde ontwerpen bekend gemaakt.

In ogenschouw nemend dat de mogelijkheid tot deelname aan deze prijsvraag in een beperkt aantal bladen was aangekondigd (Appel, Twintig, Griffioen en EGO) en de tijdsduur bepaald niet groot was te noemen bleek de respons, volgens de jury, alleszins bevredigend. Elf personen hadden aan de oproep gehoor gegeven en een goed uitgewerkt idee of ontwerp ingeleverd.

Criteria

De jury beoordeelde alle inzendingen op drie criteria, te weten:

- kunstzinnigheid
- aanspreekbaarheid
- uitvoerbaarheid.

Op basis van deze criteria liet de jury telkens een inzending afvallen, omdat het totaalbeeld van de overige werkstukken naar haar mening net iets meer uitgebalanceerd bleek te zijn. Aldus werkend bleven er uiteindelijk drie inzendingen over die voor één van de drie prijzen in aanmerking kwamen.

Prijswinnaars

De derde prijs was het ontwerp van Steef van Megen. Het motto van zijn inzending was kort samen te vatten met: 'Hier is het HMT; voor soldaten; al meer dan veertig jaar een vaste stop.' Met zo'n ontwerp aan de muur zou niemand twifelen aan het doel van het gebouw. Het ontwerp zou ongetwijfeld velen aanspreken en zou ook zeker uit te voeren zijn. Voor wat betreft kunstzinnigheid scoorden de beide andere ontwerpen, volgens de jury, hoger.

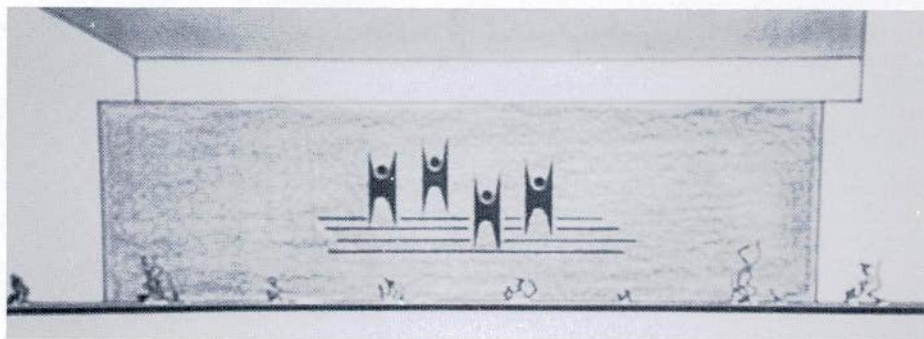
De tweede prijs was voor de inzending van B. v.d. Berg. De symboliek die in dit ontwerp was verwerkt sprak de jury zeer aan. Het doorbreken van de blinde muur, het leggen van een relatie tussen binnen (de uitnodiging) en buiten (de behoefte), werd in dit ontwerp op bijzondere wijze tot uitdrukking gebracht.

De jury had, met betrekking tot dit ontwerp, vooral ook waardering voor de wijze waarop v.d. Berg de inzending had gepresenteerd: 'Duidelijk, fraai van vorm en vindingrijk.'

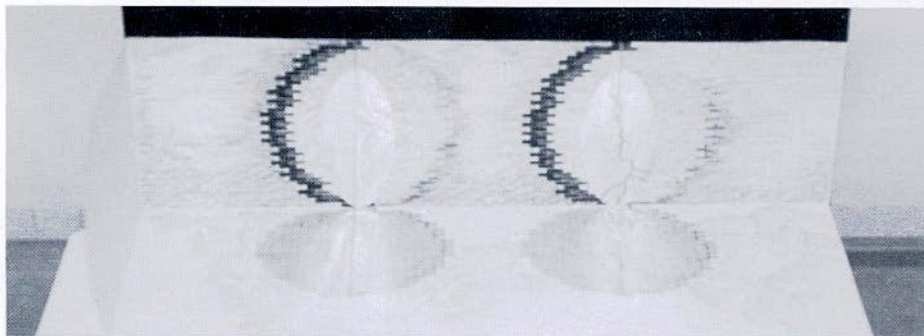
Bleef over de inzending van H. Bouwmeester. Zijn ontwerp kreeg van de jury de eerste prijs, omdat in dit ontwerp de drie criteria het meest duidelijk tot uit-

drukking waren gebracht. Letterlijk staat er in het jury-rapport: 'De bekende poppetjes van het Humanisme die we ook in de bewegwijzering in het HMT tegenkomen, zijn heel goed toegepast. Het zal ook de toevallige passant direct opvallen dat hier een gebouw staat dat voor iets heel anders dienst doet dan de gebouwen op het kazerneterrein. De wijze waarop hij de mannetjes (of zijn het vrouwtjes?) heeft gerangschikt is speels, harmonieus en kunstzinnig. Als de juiste kleurencombinatie wordt gevonden, dan zal dit werk ongetwijfeld een blijvende blikvanger zijn.' De jury, bestaande uit de heren Cor de Ronde (bestuurslid van de Stichting Humanistisch Thuisfront), Rob Disveld (beheerder HMT Seedorf) en Bert Jansen (stafmedewerker Humanistisch Thuisfront), sprak tenslotte de wens uit dat het winnende ontwerp spoedig aan de blinde muur van het HMT Seedorf zal worden aangebracht.

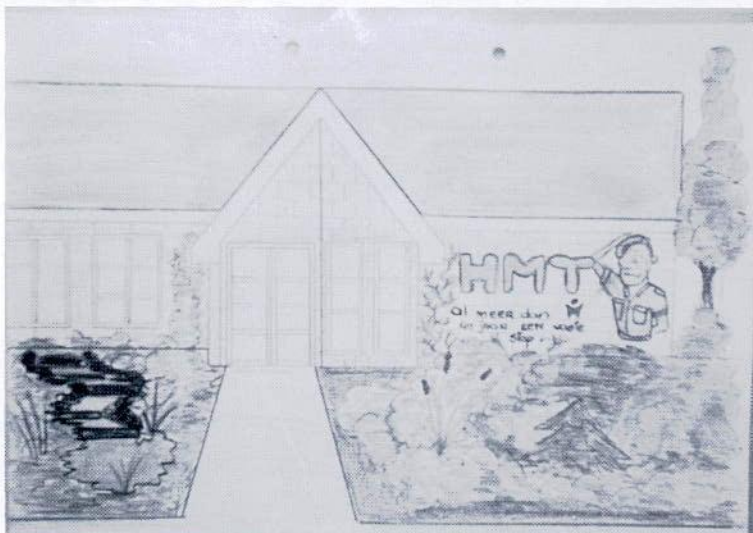
Wim Heij

Eerste prijs: H. J. Bouwmeester uit Utrecht

Tweede prijs: B. v.d. Berg uit Hilversum

Derde prijs: J. M. van Megen uit Seedorf

Foto's Wim Heij

A dry white season

Politiek drama spaart de kijkers niet

Zuid-Afrika blijft een bron van inspiratie voor filmmakers. De afgelopen periode hebben we kennis kunnen nemen van 'Cry freedom', waarin de blanke Donald Woods op zoek ging naar de omstandigheden waaronder Steve Biko werd vermoord. We zagen 'A world apart', waarin de jeugd van Shawn Slovo als kind van actieve blanke verzetsstrijders centraal stond. Beide waren kalme, beschaafde films voor het publiek, vergeleken bij wat er gebeurt in 'A dry white season' waar producent Paula Weinstein en regisseuse Euzhan Palcy de handen voor in elkaar sloegen. De film is een regelrechte vuistslag. In het gezicht van het Zuidafrikaanse regime. Maar ook in het gezicht van de buitenwereld, die erbij staat en ernaar kijkt. Wij dus!

Hoofdpersoon van het verhaal – dat is gebaseerd op de roman van André Brink, een politiek actieve blanke Zuid-Afrikaan – is Ben dunToit, een blanke leraar. Hij woont met zijn vrouw Susan en z'n zoon Johan in een prachtig huis in een chique wijk van Johannesburg. Hij heeft een prima verstandhouding met z'n tuinman Gordon Ngube. Hun zoons spelen graag met elkaar. Ze zijn allebei twaalf.

Wanneer Gordons zoon Jonathan bij een vreedzame demonstratie (Soweto 1976) voor het recht op Engelstalig onderwijs tot bloedens toe wordt afgeranseld, komt Gordon bij Ben om hulp. Maar Ben is voorzichtig. Hij raadt Gordon aan om zich kalm te houden en denkt dat Jonathan best aanleiding zal hebben gegeven voor die afstraffing. Gordon laat het er niet bij zitten. Kort daarna wordt Jonathan bij een nieuwe rel gearresteerd en twee dagen later be-

reikt z'n ouders het bericht, dat hij dood is.

Gordon klopt opnieuw bij Ben aan, want hij wil het lichaam van zijn zoon opeisen. Ben begint te beseffen dat er iets gaande is waarvan hij de draagwijdte niet beseft. Hij zet de eerste stappen om Gordon te helpen: hij informeert bij een blanke overheidsdienaar naar de mogelijkheid om het lichaam van Jonathan te mogen begraven. Het antwoord is kort en duidelijk: Gordon wordt gearresteerd.

Ben kan niet meer terug en langzamerhand wil hij ook niet meer terug. Hij begint in te zien dat hij al die jaren ziende blind is geweest. Maar zijn vrouw en zijn getrouwde dochter zijn allesbehalve gelukkig met de gang van zaken. Zij willen hun status van rijke blanken niet kwijt en nemen het Ben kwalijk dat hij zich voor hun zwarte bediende inzet. Vooral uit de rol van de

twee vrouwen wordt duidelijk dat zwarten in Zuid-Afrika ongeveer op één lijn worden gesteld met dieren. Je moet er wel goed voor zorgen, maar je maakt je niet dik als er eens eentje overlijdt. Gordon wordt op een afgrijselijke manier gemarteld door de politie, iets dat bij toeval wordt gezien door een zwarte jongen die in het gerechtsgebouw werkt. Ben schakelt de blanke advocaat McKenzie in, die inmiddels al lang weet dat er voor zwarten in dit land geen recht te krijgen is, maar die de chef van de politie toch wil laten voelen dat er regels zijn waar ook hij zich aan te houden heeft. Voor Ben is de zaak niet meer te redden. Zijn vrouw verlaat hem, zijn dochter verradt hem. Alleen zijn zoon Johan denkt op dezelfde manier als zijn vader. Wanneer Ben aan het slot door de chef van de politie wordt doodgeregeden, zal Johan zijn vaders gedachtengoed verder uitdragen.

Het knappe van 'A dry white season', waardoor je er als kijker met kromme tenen en zweet in je handen toch gefascineerd naar blijft kijken, is het feit dat de film als een thriller is opgebouwd. Het ontrafelen van de misdaden, de veranderende rol van de betrokkenen, het verrassende slot, het is allemaal knap verpakt om de aandacht vast te houden van die kijkers die allemaal doordrongen moeten raken van het feit dat het niet kan wat daar gebeurt. Donald Sutherland als Ben, die langzaam van een zwakke, wat karakterloze lieverd verandert in een strijdbaar politiek mens, is magnifiek op dreef. Hij krijgt perfect tegenspel van o.a. Jurgen Prochnov als de kille politiechef, Marlon Brando (!) als de door de wol geverfde blanke advocaat, en Janet Suzman als Susan, z'n deloyale vrouw. Zelfs voor deze vrouw kun je als kijker begrip opbrengen en dat is het knappe en genuanceerde van deze film. Niet missen!

Leo van Opzeeland

Donald Sutherland met Winston Ntshona (geheel links) en met Marlon Brando, in 'A dry white season'

film in 't kort

Leedvermaak

Al wordt er steen en been geklaagd over het magere aanbod op het gebied van nationale filmproductie, soms maakt één film een heel jaar goed. Zo'n film is 'Leedvermaak', die tijdens de Filmdagen in Utrecht drie gouden kalveren in de wacht sleepte: één voor Pierre Bokma, één voor Annet Nieuwenhuyzen, en één voor de enige echt grote regisseur die ons land kent: Frans Weisz. 'Leedvermaak' werd op film vastgelegd nadat het verhaal als toneelstuk al grote triomfen had gevierd en zelfs bekroond was met de ééns in de vijf jaar uit te reiken Charlotte Köhler-prijs. Judith Herzberg, die het schreef, werkte eerder met Frans Weisz samen aan de al even schitterende film 'Charlotte'.

Kitty Courbois en Sigrid Koetse in 'Leedvermaak'

In 'Leedvermaak' begint het allemaal heel vrolijk en onschuldig: Lea en Nico staan op het punt te trouwen. Op geld hoefden Lea's ouders niet te kijken: de bruiloft is overdadig, er is zelfs een tent in de tuin neergezet voor de gasten. Alleen al de bruidstaart, waarmee de film, in close-up, begint is veelzeggend. Maar naarmate het feest vordert, en het publiek met alle betrokkenen wat nader kennismakt, komen er barsten in het ogenschijnlijke geluk van bruid en bruidegom. Lea heeft in de oorlog ondergedoken gezeten bij moeder Riet, die ook op de bruiloft is gevraagd. Riet had in stilte gehoopt dat Anna en Simon, Lea's ouders, nooit uit Auschwitz waren teruggekomen, zodat zij het kind had kunnen houden. Anna voelt dat haarscherp aan. Lea van haar kant voelt zich door haar ouders in de steek gelaten en kan ze dat niet vergeven. Ze blijft moeite houden met relaties: dit is al haar derde huwelijk. Ook Nico brengt een voorgeschiedenis mee: zijn moeder overleefde de oorlog niet en zijn vader hertrouwde met de ordinaire Duitse.

Aan het slot van de film is het demasqué compleet: wat begon als een schitterend feest, eindigt alweer bijna in een scheiding, want bruid en bruidegom verlaten apart het huis. De breekbare sfeer tussen al die nauw met elkaar verwante, beeerde mensen, en de schim van het oorlogsverleden die hen allemaal beroert, het is allemaal met intelligente fijnzinnigheid weergegeven. De film dingt mee naar de Europese filmprijs, de Felix, en van mij mag hij in één moeite worden doorgezonden naar Hollywood om te worden genomineerd als Nederlandse inzending voor een Oscar!

Cookie

Op het filmfestival van Cannes bracht de Britse Emily Lloyd in 1987 de pers in verrukking met haar rol in 'Wish you were here', waarin ze een eigenzinnig Engels meisje speelt dat in opstand komt tegen haar heerszuchtige vader en haar benepen omgeving. Inmiddels is Emily Lloyd overgestoken naar Amerika, waar ze ook wel raad weten met zo'n weerbarstig natuurtalent. Susan Seidelman maakte optimaal gebruik van Lloyds' gaven in 'Cookie', waarin ze haar de dochter van een kleine maffioso, Peter Falk, laat spelen. De man komt na vijftien jaar vrij uit de gevangene-

Peter Falk en Emily Lloyd in 'Cookie'

nis en treft een rijzige, brutale meid aan waar hij een peutertje van drie achterliet. Aanvankelijk botert het absoluut niet tussen de twee, tot groot verdriet van moeder Dianne Wiest. Maar als paps probeert van de grote bazen geld terug te krijgen dat ze hem tijdens z'n detentie op een heel doortrapte manier afhandig hebben gemaakt, blijkt de wereldwijze, uitgekookte Cookie een welkome hulp. Uiteindelijk sluiten vader en dochter elkaar toch in de armen. Emily Lloyd is geknipt voor dit soort rollen, waarin ze haar negatieve hoedanigheden zoals haar brutaliteit, haar

afkeer van regels, haar armoedige smoeltje en haar onverschillige houding positief kan benutten. Het aanbod is niet groot, maar zo eenzijdig hoeft zij natuurlijk ook niet te blijven. Onder sterke regie kan ze groeien tot een natuurlijke, zeer persoonlijke actrice. Alle materiaal is aanwezig. Inmiddels heeft ze ook 'In country' gemaakt, waarin ze samen met Bruce Willis te zien is en waarin ze de dochter van een gesneuveld Vietnam-veteraan speelt. Onthoud de naam!

Scène uit 'The summer of Avyia'

The summer of Avyia

In het land van herkomst, Israël, werd 'The summer of Avyia' al overladen met onderscheidingen, o.a. voor de twaalfjarige hoofdrolspeelster Kaipo Cohen. Ook in Berlijn kreeg deze film een prijs, de Zilveren Beer. Hoofdpersoon is Avyia, die er het beste van probeert te maken met een moeder die getekend is door haar kamp-ervaringen, tussen een dorpsbevolking die uitgesproken vijandig reageert op deze twee outcasts. Treurig, maar toch ook hoopgevend door de dappere manier waarop het kind zich door het leven slaat. Regie was van Eli Cohen.

The dream team

Sympathieke, Amerikaanse film over vier mannen uit een psychiatrische inrichting die een dagje op stap gaan, en in New York hun begeleider kwijtraken. Behalve dat er zeer geestig in wordt geacteerd, is de grote verdienste van de film dat hij de vier labiele mannen in hun waarde laat. Het publiek kan om ze lachen zonder dat het 'gekken-kijken' wordt. De psychiatrie wordt ook even

Stephen Furst, Peter Boyle, Michael Keaton en Chris Lloyd in 'The dream team'

kritisch tegen het licht gehouden. Regie van Howard Zieff.

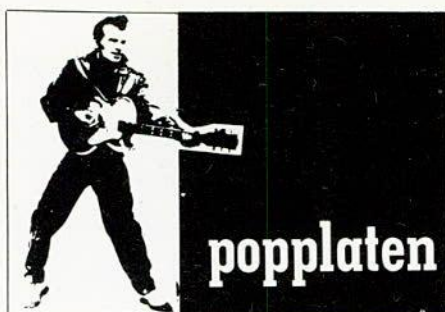
L.v.O

'Dat ze je aardig vindt
wil nog niet zeggen dat ze
met je naar bed wil'

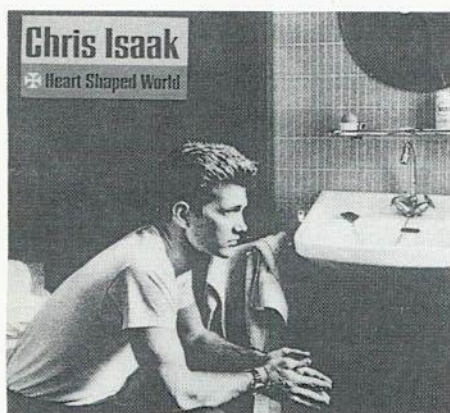

SEKSUEEL GEWELD
een grens overschreden

Chris Isaak – Heart Shaped World

Uit de hoefoto van de nieuwe Chris Isaak elpee wordt het al duidelijk: dit is geen muziek om tijdens een feestje te draaien. Meer een plaat die je opzet als iedereen is weggegaan, je neerploft op de bank terwijl je om je heen volle asbakken ziet, wijnvlekken in het tapijt, ceedeeetjes gebruikt als onderzetter en

je vriendin zegt dat ze de hond uit gaat laten om vervolgens nooit meer terug te komen.

De eerste twee platen van deze Elvis look-a-like met de stem en thematiek van Roy Orbison maakten soortgelijke gevoelens bij menigene los. Zo ook op 'Heart shaped world' en hiermee bewijst de rock 'n roller zichzelf geen goede daad. De prachtige debuutelpée 'Silvertone' werd gevolgd door een consistente titelloze tweede plaat en dan leek nu de tijd rijp voor iets nieuws. Chris Isaak heeft nog steeds een warme stem, de snaren van zijn gitaar huilen als nooit tevoren en hij is nog steeds in staat goede songs te spelen waarin je het spaans benuwd krijgt van al het leed dat hem nu weer is overkomen. Dit alles is echter niet genoeg om ons te verrassen en 'Heart shaped world' is dan ook niet een must voor iedereen. Wie eens een plaat van Chris Isaak wil kopen, kan beter naar de winkel gaan voor 'Silvetone', dan blijft je tenminste ook de kakafonische afsluiter 'In the heat of the jungle' bespaard.

Les Negresses Vertes – Mlah

Denkend aan de Franse popmuziek geraakt menigene in een grote leegte. Slechts sporadisch verscheen er in het op tal van gebieden zo vooraanstaande land iets fatsoenlijks op het zwarte vinyl in de categorie pop. Hier lijkt echter

langzamerhand verandering in te komen. Het duo Les Rita Mitsouko verraste al eerder en onlangs traden twee nieuwe Franse bands op in ons land: Mano Negra en les Nègresses vertes. Deze laatstgenoemde acht-mans formatie (de groene negerinnen) heeft inmiddels haar debuutelpée uitgebracht, met de smakelijke titel 'Mlah'.

Les Nègresses vertes worden vaak vergeleken met de Ierse negen-mans formatie The Pogues en wat het vermeende drankgebruik betreft zal dat wel kloppen. Ook muzikaal gezien liggen de bands in elkaars verlengde, al slaan de Fransen er niet in de (te) folkloristisch getinte muziek dat sprankelende en spetterende mee te geven wat The Pogues zo uniek maakt. Bovendien is zanger Helno (qua stem nogal lijkend op Arno Hintjens van wijlen TC Matic) nog niet half zo gek als Pogues-voorman Shane McGowan, maar dat valt eerstgenoemde nauwelijks te verwijten. Wel jammer is dat ook het schrijven van goede popsongs bij the Pogues in betere handen is, zodat we wat betreft de Franse inbreng in de Nederlandse platenkast met Les Nègresses vertes wel tevreden kunnen zijn, maar dat jubelen niet op zijn plaats is.

Malcolm McLaren and The Bootzilla Orchestra – Waltz darling

Malcolm McLaren, wie kent hem niet? Hij was de man die de Sex Pistols bedacht, hun manager werd, ze groot maakte en ze uiteindelijk ook weer opdoekte. Inmiddels hangt hij al weer een tijdje de popmuzikant uit en met 'Waltz darling' heeft hij zijn derde plaat gemaakt. In navolging van de eerste twee elpees, waarop verrassende muzikale fusies zijn te horen, wordt op 'Waltz darling' rock-muziek gecombineerd met de Weense wals, zoals wij deze kennen van de nieuwjaarsconcerten en de heren Strauss. Dit levert intrigerende songs op als 'Shall we dance' en het grappige 'Algernon's simply awfully good at algebra', waarin de wals afwisselend de boventoon voert en de ondergrond vormt voor dansbare rock-muziek.

Wat de rol van de heer McLaren in het geheel is, is onduidelijk. Zijn voor-

naamste taak lijkt er in te zijn gelegen de muzikanten te vinden die zijn bizarre ideeën in muziek om weten te zetten. Op de terechte hit 'Something's jumping in your shirt' is de fantastische zangeres Lisa Marie te horen en er is nog meer onbekend talent aangeboord om samen met Malcolm te walsen. Ik denk dat ik ook maar eens op dansles ga.

Zucchero Sugar Fornaciari – Oro incenso & birra

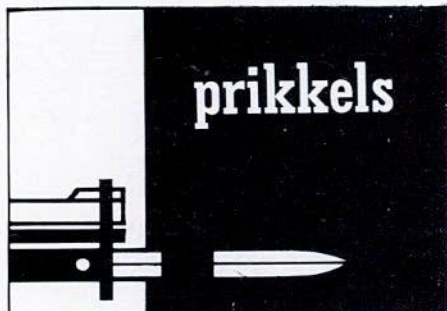
'Solo una sana e consapevole libidine salve il giovane della stress e dall'azione cattolica' zong de Italiaans Zucchero Fornaciari op zijn vorige elpee 'Blue's'. Dit betekent zoveel als dat slechts een gezonde dosis lust de jongeren kan bevrijden van de Rooms-Katholieke moraal. Of deze raadgeving aan de Italiaanse jeugd was besteed weet ik niet, maar Zucchero's populariteit onder het katholieke volksdeel werd er in ieder geval niet door vergroot. Dit gold echter niet voor de plaatverkoop en zelfs Nederland maakte met het Italiaanse fenomeen kennis, middels de prachtige ballad 'Senza una donna'.

Nu, twee jaar later, is de koosnaam Sugar in de artiestennaam opgenomen en is de nieuwe langspeler 'Oro incenso & birra' verschenen. Op deze plaat zijn dezelfde ingrediënten te vinden als op de vorige albums: een stevige rhythm 'n blues basis, een vleugje soul en genoeg ruimte voor gloedvolle ballads. In de begeleidingsfeer zijn de zaken op 'Oro incenso & birra' groots aangepakt. Eric Clapton speelt mee op een van de uit-

schieters 'Wonderful world'. Ennio Morricone schreef en arrangeerde 'Libera l'amore' en zo'n twintig andere meer of minder bekende goden zijn te horen in de overige zeven nummers, waarvan een groot deel in 'Il mare impetuoso al tramonto sali sulla lima e dietro una tendina di stoffe...'. Dit nummer zal ook wel niet in goede aarde vallen bij het katholieke volksdeel aangezien de ... slaan op een daad die in dit geval achter het gordijn wordt uitgevoerd en die wordt geacht alleen voor voortplantingsdoeleinden geschikt te zijn. Maar toch ook deze criticasters moeten toegeven dat Zucchero Sugar Fornaciari een heerlijke plaat heeft afgeleverd.

Evert van Dijk

Werving

Het wordt steeds moeilijker voor de krijgsmacht voldoende vrijwilligers te werven. De akties in de vorm van advertenties en STER-spotjes op de TV slaan niet aan. Voor onze vrouwelijke militairen wordt zelfs baby-oppas verzorgd. Zij kunnen dan na het zwangerschapsverlof hun nakomelingen meenemen naar het werk. Om het zo aantrekkelijk mogelijk te doen lijken wordt in de voorlichting voor de werving de nadruk gelegd op de funktie. Die wordt dan op de meest spectaculaire wijze in beeld gebracht. Het militair zijn wordt daarmee bewust onderbelicht. Dat beroep heeft te maken met vechten en daar hebben weinig mensen zin in. Dat hebben de reclamemensen die de wervingsaktie ondersteunen goed begrepen.

Als we middels de TV zien hoe in Iran jonge mensen zich vrijwillig beschikbaar stellen voor het leger, heb je de indruk dat je naar een andere planeet zit te kijken. Zoiets lijkt in onze samenleving niet mogelijk. Stel je voor dat iemand uit ons midden opstaat en zonder reclamebureau de problemen voor de personeelswerving voor het defensieapparaat oplost. Mogelijk is er wat te bereiken met een verdubbeling van het salaris, maar andere middelen op succes lijken mij uitgesloten.

Toch zijn die middelen nog niet zo lang geleden en niet zo ver van ons bed ook mogelijk geweest. Bij de aanvang van de tweede wereldoorlog namen honderden Vlamingen van zeer jonge leeftijd vrijwillig dienst bij de SS. Dat was het legeronderdeel die de leiders van Hitlers 'nieuwe Europa' had moeten leveren. Ook in andere landen die bezet werden door de nazi's deden jonge mensen dat, maar niet in zulke grote getale als in België. De oorzaak daarvan lag voor een belangrijk deel in het feit dat de opvoeding en scholing in autoritaire katholieke handen was. Toen Hitler Rusland binnenviel was de motivatie compleet, want het communisme bestrijden was een doel dat alle middelen heiligde. Samen met de Duitse troepen naar het oostfront, als christenen onder elkaar tegen een goddeloze vijand. Reeds tijdens de oorlog kwamen de kerkelijke autoriteiten daarop terug. De

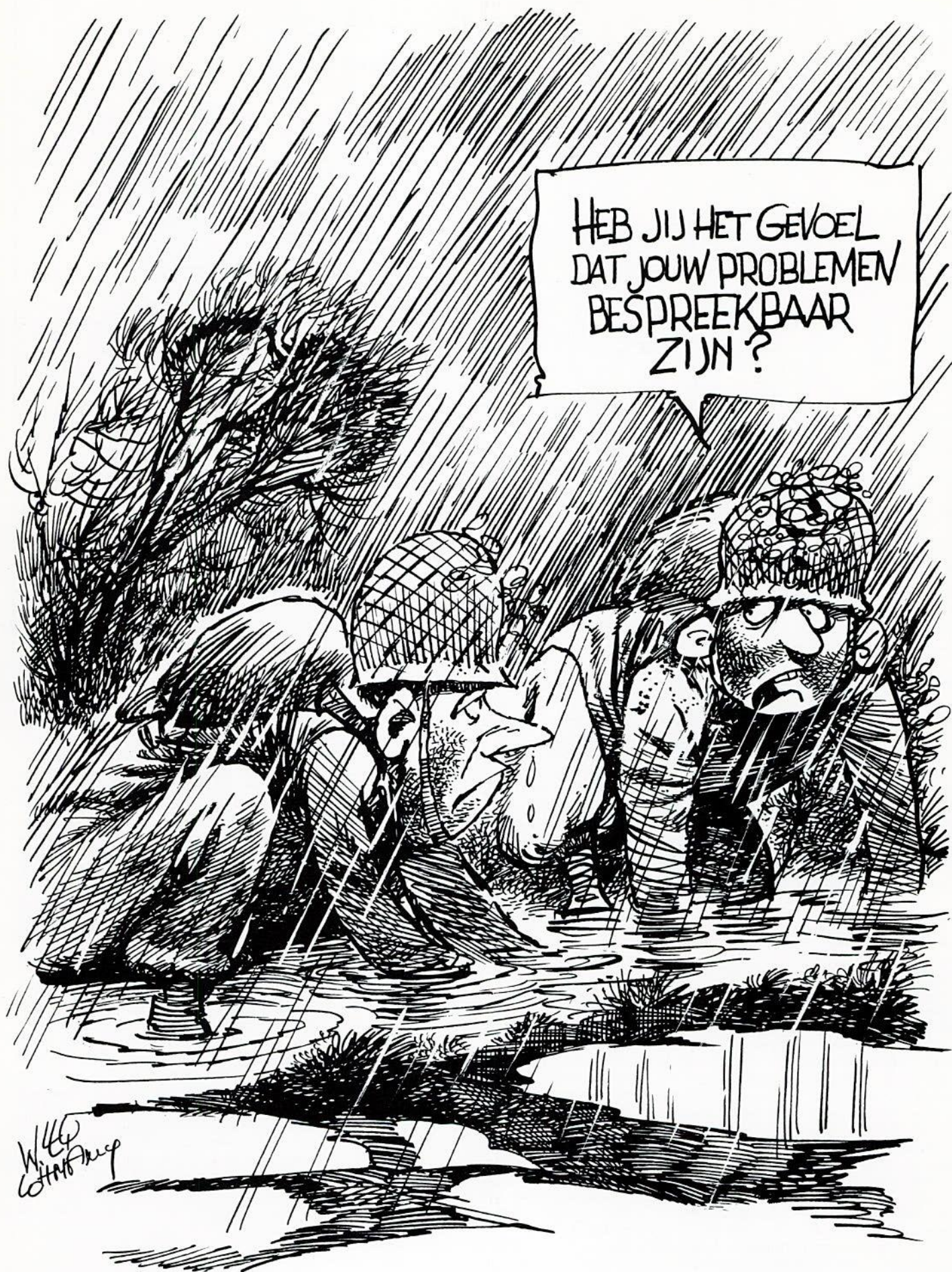
bisschoppen geven nu nog de lagere kerkelijke overheid de schuld van de succesvolle werving van de SS onder de jonge Vlaamse mannen. Ze zagen snel tijdens de oorlog de wijze waarop 'de nieuwe orde' in de praktijk functioneerde. Kerkelijke erediensten werden zelfs aan geüniformeerde SSers onthouden. Intussen sneuvelden vele jonge mannen aan het oostfront en degenen die terugkeerden werden beschouwd als zondaars in plaats van helden zoals ze verwacht hadden bij hun thuiskomst. Ze hadden toch gevochten tegen het communisme dat de kerk wilde vernietigen.

Velen hebben sindsdien dan ook geen stap meer in die kerk gezet.

Nu dus de werving middels advertenties, STER-spotjes en baby-oppas. Net als wasmiddelenreclame, laten zien hoe heerlijk het is om met een F-16 door het luchtruim te vliegen, of met een tank door de vrije natuur te crossen en dat er een wereld voor je open gaat bij de marine.

Het reclamebureau is in de plaats gekomen van de ayatolla en de bisschop, weliswaar met minder succes.

Cor Out

Wie is er bang voor Janmaat?

Dat was even schrikken bij de verkiezingen van 6 september. Want drs. Hans Janmaat had genoeg stemmen om weer in het Nederlandse parlement terug te komen. De andere politieke partijen toonden zich ontdaan. En sommigen televisie-journalisten spraken ook duidelijk hun afkeuring uit over de rentree van deze racist in de Tweede Kamer.

Prompt begonnen de politieke partijen weer te roepen dat we meer begrip moeten hebben voor de 'voedingsbodem' van het racistisch ongenoegen. En dat de politici Janmaat geen hand moeten geven; dat ze hem alleen zakelijk van repliek moeten dienen als het werkelijk niet anders kan en dat ze hem overigens straal moeten negeren.

Ik begrijp die opwinding wel, maar ik ben het er niet mee eens. Begrijp me goed: ik ben persoonlijk van mening dat racistische partijen verboden moeten worden. En dat Janmaat dus nooit een kans had mogen krijgen om stemmen te werven. Maar die discussie wordt in Nederland afgehouden. 'De democratie is sterk genoeg', wordt er dan gezegd: 'je moet racisten niet ondergronds duwen, want dan heb je er geen controle meer over'.

Stel nou eens, dat er in Nederland een vereniging wordt opgericht met het doel om vrouwen te verkrachten. Is onze democratie dan sterk genoeg om zo'n vereniging toe te laten? Moet zo'n vereniging dan recht van bestaan krijgen, omdat je anders geen controle kan uitoefenen over verkrachters? 'Nee', wordt er dan gezegd, 'maar zo'n vereniging streeft een misdadig doel na en die roept op tot misdaad! Dat kan de rechtsstaat natuurlijk niet tolereren.' Precies! En dat doet een racistische partij ook: die streeft een misdadig doel na en roept op tot discriminatie.

Schijnheilig

Die opwinding over Janmaat en het racisme vind ik een beetje schijnheilig. De andere politieke partijen doen het nu opnieuw voorkomen alsof zij 'natuurlijk wel fatsoenlijk' zijn. Zij zijn het samen eens dat zij onderling ideologisch van mening mogen verschillen, maar dat zij eensgezind altijd iedere uiting van 'racisme' verontwaardigd van de hand zullen wijzen. Deze 'fatsoenlijke' politieke partijen gaan er van uit dat zij vanzelfsprekend geen last hebben van rassenwaan. Zij zijn kennelijk van mening dat racisme wezensvreemd is aan de Nederlandse samenleving. En dat de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking ver verheven is boven racistische gedachten.

Ik ben daar niet zo zeker van. Het blanke racisme is ontstaan in het Westen om de slavernij in de Nieuwe Wereld en de transatlantische slavenhandel goed te

praten. De blanke rassensuperioriteit was bovendien nodig om de Europese koloniale bezetting te rechtvaardigen. Aan die slavenhandel is een eind gekomen en de kolonies zijn zelfstandig geworden; maar de rassenwaan en de blanke superioriteits-gevoelens zijn nog lang niet uit de Westerse cultuur verdwenen.

Rassenwaan komt niet alleen voor bij Schönhuber, Le Pen en Janmaat. Rassenwaan zit diep geworteld in de Westerse samenleving en speelt zeker ook een rol in het politieke denken buiten de partijtjes die door ons als racistisch verafschuld worden.

Fatsoenlijk

Ga maar na: alle fatsoenlijke Nederlandse politieke partijen reageren verantwoord, als er in een Afrikaans land een blanke meerderheid van de bevolking gruwelijk wordt onderdrukt door een zwarte dictatuur; als blanke mannen en vrouwen om hun democratische opvattingen worden gemarteld en gevangen gezet; als blanke schoolkinderen worden doodgeschoten door de zwarte politie.

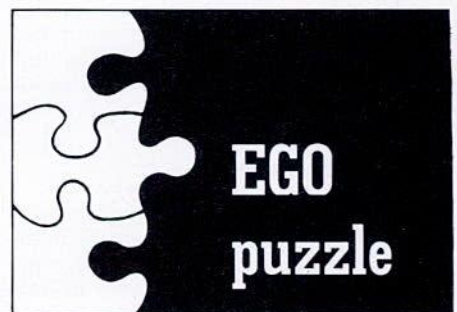
Alle fatsoenlijke Nederlandse politieke partijen zouden in zo'n geval onmiddellijk afdoende maatregelen eisen. Want alle fatsoenlijke Nederlandse politieke partijen zouden eisen dat er een eind wordt gemaakt aan dat zwarte racisme, waar zoveel blanken mannen, vrouwen en kinderen het slachtoffer van worden. We verwachten natuurlijk ook niets anders van fatsoenlijke politieke partijen. Ten aanzien van Zuid-Afrika eisen enkele grote fatsoenlijke Nederlandse politieke partijen helemaal geen maatregelen. Die willen blijven praten met het regime. Terwijl het arresteren en martelen doorgaat, terwijl schoolkinderen..., enfin, we lezen het vaak genoeg in de krant.

Geen tijd meer

Er zijn in Nederland, in Europa, in het

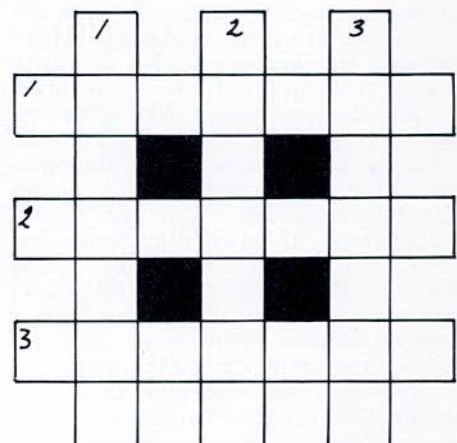
Westen niet genoeg politieke partijen die een onmiddellijk eind willen maken aan het blanke racisme in Zuid-Afrika. Zij willen blijven praten met De Klerk; ze gunnen hem tijd. Terwijl er al jarenlang geen tijd meer is. En de Zuidafrikaanse meerderheid roept dat het Westen met twee maten meet. Dat het Westen nu eindelijk eens wat moet gaan ondernemen tegen het blanke racisme. Maar het Westen blijft daar doof voor. Van Janmaat in de Kamer zijn we ons lam geschrokken. Want die vertegenwoordigt racisme. Fatsoenlijke mensen verafschuwden racisme. En de meeste mensen in Nederland vinden zichzelf hoogstfatsoenlijk.

Karel Roskam

De oplossing van de beroepen op de visitekaartjes in het oktobernummer luidt als volgt: 1-anatoom; 2-portier; 3-planter; 4-koetsier.

Hieronder een puzzel waarin de drie te vinden woorden zowel horizontaal als vertikaal dienen te worden ingevuld. De omschrijvingen luiden als volgt: 1-vogel; 2-vogels; 3-tiran.

Ontwikkelingshulp in andere vorm

Lucratieve handel in tweedehands schulden

De schulden van de ontwikkelingslanden zijn tot astronomische hoogten gestegen. Hoewel verschillende pleisters op de wonden worden geplakt, blijft het dweilen met de kraan open. Weinigen geloven dat de in totaal meer dan een biljoen dollar ooit nog wordt terugbetaald.

Intussen wordt een methode om toch iets aan het immense probleem te doen nu met succes beproefd: de handel in tweedehands schulden. Daarmee worden buitenlandse investeringen in de ontwikkelingslanden gestimuleerd. Een druppel op de gloeiende plaat, die echter wel voor blijde gezichten zorgt. Het lijkt ook een nieuwe manier om ontwikkelingshulp te bedrijven.

Toen landskampioen PSV vorig jaar de Braziliaanse voetballer Romario inlijfde, was dat niet alleen voetbaltechnisch een opvallende stunt. Vooral financieel was er sprake van een unieke transactie. Hoofdsponsor Philips kocht de speler namelijk via het systeem van schuldconversie, waardoor er in plaats van acht miljoen dollar niet meer dan vier miljoen voor hem op tafel gelegd hoefde te worden. De deal werd gemaakt door de Philips-vestiging in Brazilië na bemiddeling van de NMB-vestiging in Sao Paulo.

Financieel spel

Voor het eerst werd toen een groter publiek dan een selecte groep ingewijden duidelijk, dat er in onze wereld een handel in tweedehands schulden van ontwikkelingslanden bestaat: een steeds populairder gezelschapsspel, dat sinds enkele jaren in de internationale financiële wereld wordt beoefend en dat eigenlijk alleen maar winnaars kent. Tientallen miljarden dollars gaan er nu jaarlijks in om.

In de aanbieding zijn de (dollar)leningen aan derde wereldlanden, die banken met fikse kortingen van de hand beginnen te doen, omdat ze de hoop hebben opgegeven anders ooit nog iets terug te krijgen. Ze worden gekocht door bedrijven, die de leningen in die landen tegen vrijwel de oorspronkelijke waarde kunnen omwisselen in lokale valuta en dat geld gebruiken voor directe investeringen ter plekke. Daartusendoor bewegen zich verschillende bemiddelaars, die tegen een aangename vergoeding deze schuldwinkels draaiende houden. "Een fascinerend onderwerp", aldus NMB-manager drs. F. D. van Loon, die zich er dagelijks mee bezig houdt. "Als je de goede financiële technieken gebruikt, kun je de schulden van de ontwikkelingslanden laten afnemen met geld van buitenlandse investeerders. Actiegroepen zien misschien liever, dat de banken die schulden meteen maar geheel afschrijven,

Minister Ruding op persconferentie tijdens IMF-vergadering: „Dat is de officiële weg, maar er zijn ook creatieve oplossingen mogelijk“

maar met deze commerciële transacties kan het ook."

Schuldencrisis

Deze nieuwe manier van bankieren kwam op gang, toen Mexico in 1982 de betaling van zijn schulden staakte en de internationale schuldencrisis ontstond. Vijfhonderd, voornamelijk Amerikaanse, banken die in de betere tijden meer dan honderd miljard dollar aan het land hadden geleend, moesten ineens hun stropenpotten wijd open zetten.

De Mexicaanse actie werkte als een olievlek. Het was het sein voor vele ontwikkelingslanden om de hand ook meteen maar op de knip te houden: Brazilië (met ruim 100 miljard dollar schuld), Bolivia, Costa Rica, Cuba, Ecuador, Honduras, Nicaragua, Peru en wie al niet. In de hele wereld stond meer dan 1.200 miljard dollar op het spel. Vele duizenden banken dreigden voor kolossale bedragen het schip in te gaan en het was dan ook geen wonder, dat op de statige jaarvergaderingen van het Internationale Monetair Fonds en de Wereldbank het geweeke laag van de verzamelde krijtjespakken boven het ontkurken van de champagneflessen begon uit te stijgen.

Terwijl naartog naar oplossingen werd gezocht om de verschillende landen toch weer aan het afbetalen te krijgen, begonnen allerlei banken voorzichtig in de schulden te handelen. Dat gebeurde onder het motto: "weg met die rommel, alles wat we ervoor terugkrijgen is meegenomen." Het was een gat in de markt, waar in ons land de Nederlandse Middenstands Bank meteen insprong. Onder leiding van de vice-voorzitter van de Raad van Bestuur, mr. G. J. Tammes, ontwikkelde de NMB zich tot een hoofdrolspeler op dit gebied in de wereld. In 1987 maakte de NMB een bruto-omzet van 3,5 miljard dollar met deze leningen, vorig jaar steeg die naar vijf miljard dollar en dit jaar nadert men de tien miljard. Alles bij elkaar gaat dit jaar in de hele wereld zo'n 40 miljard dollar in deze handel om.

Blijde gezichten

Waar het spel om draait, is dat de met kortingen van 20 tot 90 percent verkregen (dollar)schulden eerst voor bijna het hele bedrag worden ingewisseld tegen lokale valuta en vervolgens worden aangewend voor investeringen in de betrokken landen. Het principe is betrekkelijk simpel. Een bank wil van zijn vordering op bijvoorbeeld Brazilië af en verkoopt die tegen een korting van zestig percent aan een bedrijf. Dat bedrijf gaat met die vordering naar de Braziliaanse centrale bank en laat zich de nominale waarde van de lening uitbetalen in lokale munt. Overigens krijgt men dan niet de volle mep. Er gaat eerst wel een fikse provisie aan de centrale bank af, maar 70 percent houdt het bedrijf wel over. Met dat geld wordt dan een investering in Brazilië gefinancierd. Het bedrijf heeft zo tegen betaling van 40 dollar 70 dollar aan lokale valuta ontvangen: een besparing van 43 percent.

Op dat moment zien we nog slechts blijde gezichten. De bank, die zich jaren geleden bij het verstrekken van de lening zo fors in de vingers sneed, schiet er weliswaar fikse bedragen bij in, maar is in ieder geval de dubieuze lening kwijt en heeft daar tegen alle verwachtingen in toch nog wat voor terug gehad. Het bedrijf, dat de lening heeft gekocht, kan investeren tegen zeer gunstige financiële voorwaarden en het ontwikkelingsland ziet niet alleen zijn schuld afnemen, maar krijgt een deel van de schuld van de buitenlandse investeerder cadeau via de provisie aan de centrale bank en ziet er ook nog eens een produktieve investering voor in de plaats komen. En tenslotte strijken de banken, die bemiddelen een aantrekkelijke commissie op.

Logische ontwikkeling

"Eigenlijk is het een logische ontwikkeling", zegt drs. Van Loon, senior manager buitenland van de NMB. "Met het scherper worden van de schuldencrisis werd de externe schuld een dominant gegeven voor de begroting van een land. Alles ging daarom draaien. Alle

financiële technieken werden erdoor beheerst. Bij het zoeken naar oplossingen zag je toen twee richtingen ontstaan. De officiële weg, ofwel: de schuld herstructureren, nieuwe IMF-faciliteiten krijgen, aanpassingen via de Wereldbank, lagere marges, uitstel enz. Dat proces loopt, maar heeft zijn beperkingen en is een algemeen model. Daarnaast doet de markt nu praktische zaken tussen individuele partijen. Op die manier kocht Vendex bijvoorbeeld voor de helft van de prijs een winkelketen in Brazilië op, kwam American Express goedkoop aan hotels in Mexico en wist Volkswagen voor een prikje vaste voet aan wal te krijgen in Zuid-Amerika. En wie doet het niet? Binnen een paar jaar is de praktijk geworden, dat geen buitenlandse onderneming nog zonder fikse kortingen in een Derde Wereldland investeert. Van Loon: "De gewone prijs wordt inderdaad nergens meer betaald. Dat is ook niet verstandig."

Desondanks is de handel in tweedehands-schulden nog steeds een druppel op de gloeiende plaat: de 40 miljard dollar (berekend naar de nominale waarde van de schulden) op een totaal van 1.200 miljard dollar in de hele wereld en ongeveer 460 miljard dollar in Latijns Amerika is gering, terwijl aan de andere kant de schulden door de rente blijven stijgen. Zo nam de staats-schuld in Mexico tussen 1982 en 1987 toe van 87,6 miljard naar 105,6 miljard dollar. Die van Brazilië steeg in dezelfde tijd van 91,3 naar 116,9, die van Argentinië van 43,6 naar 54,5 miljard dollar. Maar ook in de kleinere schuldenlanden als Peru, Panama, Columbia of Uruguay stegen de lasten met zo'n dertig tot vijftig percent. Een absoluut uitzichtloze situatie, die het levensniveau van de bewoners van die landen steeds verder zal aantasten.

"Natuurlijk is het bedrag, dat met de handel en conversie is gemoeid, relatief klein", geeft Van Loon toe. "Maar op micro-niveau is het toch belangrijk. In

Derde Wereld: alles stagneert door schulden crisis

Foto's Rien Robijns

plaats van op die schulden te gaan zitten gaan de banken oplossingen zoeken: ruilen, inkopen, verkopen. Er zit, kortom, leven in."

Uitverkoop

Aan de kortingspercentages, die voor de leningen van de verschillende landen worden verleend, is aardig af te lezen, hoe het met het internationale vertrouwen in die landen is gesteld. Aanvankelijk waren de Mexicaanse leningen te koop tegen tachtig percent van de nominale waarden, maar in 1987 zakte dat percentage tot 57 en nu is het naar 40 percent gedoken. Datzelfde gold voor Brazilië, dat vorig jaar nog boven de zeventig percent schommelde, maar nu op 31 percent staat. Argentinië kelderde al evenzeer: van 65 percent in 1987 tot 15 percent nu. Maar wat te denken van landen als Peru (vier percent) of Nicaragua (drie percent). Aan de andere kant van de wereld wordt met 50 percent korting uitverkoop gehouden van de Philippijnse schulden, nadat die in 1987 nog voor 75 percent van de waarde konden worden gesleten. De schulden van vele Afrikaanse landen zijn waarlijk voor een prikje te krijgen.

Met het toenemen van volume en populariteit van deze schuldenconversie neemt overigens ook de discussie erover toe. Gezaghebbende financiële experts wijzen streng op de risico's, die aan deze manier van zaken doen kleven. Zo bestaat het gevaar dat door de omwisseling van de schuld in lokale munt de geldhoeveelheid ter plekke zodanig toeneemt, dat dit de inflatie omhoog jaagt. Verder kunnen vraagtekens gezet worden bij de aard van de investering, die zonder de reducties waarschijnlijk toch wel zou hebben plaatsgevonden.

Op NMB-manager Van Loon maken de verschillende bezwaren echter niet al te grote indruk: "In de praktijk blijkt het betrokken land er zeker mee op te schieten. Het krijgt allereerst al een

grote fee bij een conversie. Verder geeft het land de voorwaarden aan, waaronder alles mag gebeuren. Iedere conversie moet worden goedgekeurd. Er gebeuren geen conversies die voor het land niet interessant zijn, al hangt bij de beoordeling daarvan uiteraard veel af van de kwaliteit van het overheids-apparaat."

Ontwikkelingshulp

Er zit nog een aardige kant aan de handel in tweedehands schulden. Aarzelend beginnen de mogelijkheden nu ook ontdekt te worden door ideelere organisaties dan de multinationals, die er de laatste jaren van hebben geprofitteerd. Zo kocht bijvoorbeeld een paar maanden geleden het Wereldnatuurfonds een schuld in Afrika voor een zesde van de prijs om een natuurgebied te redden. En het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking begint nu de voordelen van deze "gouden deals" (het Wereldnatuurfonds) ook in te zien. Een jaar geleden werden bij wijze van experiment schulden opgekocht ten behoeve van projecten in Zambia en Bolivia. In het geval van Zambia ging het om een schuld van 22 miljoen gulden, waarvoor Nederland vijf miljoen betaalde. Voor de Boliviaanse schuld van 40 miljoen gulden betaalde Nederland negen miljoen. De manier van werken is uitstekend bevallen: het ministerie gaat nu verschillende projecten op deze manier in gang zetten.

"Men begint zich op dit vlak echt van de mogelijkheden bewust te worden", aldus Van Loon. "Er is soms nog wat drempelvrees. De eerste indruk is dat het een ordinaire truc is. Het duurt even voordat men inzielt dat het bonafide is. Het is natuurlijk geen panee, maar er is sprake van bijzonder interessante toepassingen. Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking kun je Nederland nu zelfs gerust een koploper op dit gebied noemen."

Rien Robijns

Straatbeeld in New York

De toekomst van Polen

Van de regen in de drup, tenzij...

Dagelijks is er nieuws op de t.v. en in de krant uit het Oostblok, het lijkt te wankelen, is althans in grote beroering. Het feit dat velen zich losmaken van het communisme en haar leer, wordt hier in het westen beschouwd als een bewijs van het falen van dit systeem. En in grote lijnen is dat ook wel zo, maar te veel wordt vergeten dat er iets in de plaats moet komen voor dat wat verdwijnt. We leven niet in het luchtledige.

Een land dat momenteel in het middelpunt van de belangstelling staat is Polen. Grote sympathie voor de vrijheidlievende bewoners van dit land, die het gehate juk afschudden. Een mooi beeld, maar enige terughoudendheid is in deze wel gewenst.

Het vooroorlogse Polen was christelijk fascistisch, anti-semitisch en anti-Russisch. De historie van het anti-semitisme is in Polen al heel lang. De bedevaarten naar het Mariaoord Czestochowa werden vaak tevens gebruikt om de zegen af te smeken voor het slagen van een nieuwe pogrom tegen de joden 'die de Heer gekruisigd hadden'.

Als Hitler aan het eind van de dertiger jaren delen van Tsjecho Slowakije bezet, zijn de Polen er als de kippen bij om ook hun deel van de buit in te pikken. Hitler en Polen samen als agressor tegen een officieel erkend land in Europa.

Anti-semitisme

En nog steeds is het niet duidelijk waarom de Polen in 1939 niet aan de verzoe-ken van Hitler hebben voldaan, die hen immers na de door hem te voeren oorlog tegen de Sovjetunie grote delen van dat land beloofde. Gevoel voor recht en orde in Europa kan het niet geweest zijn. Wellicht meer een overschatting van eigen mogelijkheden en die van hun geallieerden. Niemand kan overigens ontkennen dat Polen tijdens de oorlog zwaar geleden en dat miljoenen Polen beestachtig zijn vermoord. Dit alles verhinderde niet dat het anti-semitisme lustig doorwoerde en duizenden Joden zijn door Polen aan Duitsers overgeleverd of wel eigenhandig door hen vermoord. Zelfs na de oorlog worden duizenden Joden, aan de vernietiging van Hitler ontkomen, alsnog omgebracht.

Discriminatie, en daartoe behoort anti-semitisme, is een bewijs van achterlijkheid en Polen was een achterlijk land, een kleine top van goed ontwikkelden met een grote doodarme achtergebleven plattelandbevolking, het geheel overhuifd door de R.-K. kerk.

Na de oorlog wordt Polen een communistisch land en moet de kerk een paar stappen terug doen.

En nu doet de partij een paar stappen terug en wat komt daarvoor in de plaats en hoe ziet Polen's toekomst er nu uit?

Solidariteit of de kerk

Een zeer grote rol wordt momenteel gespeeld door de vakvereniging Solidariteit. De essentie van deze beweging is dat ze anti-communistisch is en op deze smalle basis verenigt zij boeren, arbeiders, intellectuelen, gematigden en radicalen. Maar zoals gesteld: voor het communisme moet iets in de plaats komen.

De grote vraag daarbij is of Solidariteit echt een vrije vakvereniging c.q. politieke partij is, dan wel of ze in wezen aan de hand van de Kerk loopt. In het laatste geval, en het heeft er wel zeer de schijn van, zijn Walensa en veel van de zijnen slechts pionnen op het bord met het doel om alles 180° te draaien. Zo zal de Kerk haar oude rol weer kunnen spelen met alle gevolgen van dien. De vrijheid blijft beperkt.

Wie het gecicaner in Polen tegen bijvoorbeeld de protestantse kerken beziet, hoeft op dat gebied weinig fiducia meer te hebben. De vrije abortus, het recht van de vrouw op eigen ontplooiing en werk, een persoonlijk liefdesleven met eigen verantwoordelijkheden in deze, meer opleiding voor meisjes om buitenshuis voor redelijk loon te kunnen werken, andere leefvormen als het traditionele gezin, een andere seksuele gaardheid als de heteroseksuele, het zal allemaal niet getolereerd worden. Het leven in Polen zal zich weer langs de oude, reeds lang achterhaalde regels moeten gaan ontwikkelen. Wellicht dat de levensstandaard iets omhoog gaat, maar het gros van de Polen zal niet de kans krijgen om een vrij mens te worden met recht en mogelijkheid tot zelfontplooiing.

Joden weer zondebok

En weer worden de Joden gebruikt als zondebok. De toespraak van de aartsbisschop in Czestochowa over de Joden en hun macht, de opstelling van de aartsbisschop inzake het nonnenkloos-

ter te Auschwitz, laten er geen twijfel over bestaan dat we weer hard op weg zijn naar de oude tijden. Weer zal de Joodse medemens beschuldigd worden dat de Pool zo arm is. Het oude bekende trucje. Wat kunnen we en wat moeten we doen om er aan mee te werken dat het Poolse volk eindelijk ook geestelijk vrij wordt?

Het westen zal er niet omheen kunnen om brede en harde hulp te geven, weliswaar zal een deel daarvan aangewend worden door de conservatieve krachten om hun eigen belangen en macht te consolideren, maar het is onvermijdelijk dat de levensstandaard van velen omhoog zal gaan. Men zal meer vrije tijd krijgen en deze tijd voor een deel willen besteden aan meer willen weten. Meer weten leidt tot eigen verantwoordelijke beslissingen. Binnen afzienbare tijd zal zich buiten Solidariteit een nieuwe groep manifesteren, bestaande uit mensen die er ernstig bezwaar tegen hebben de communistische macht te ruilen voor die van de Kerk, die de mensen willen zien als zelfstandig wezen, dat zelf beslist over zijn/haar eigen leven en het invullen daarvan.

Het moet een humanistisch ideaal zijn om deze groepering te steunen met alles wat we hebben. Zij moeten het gereedschap en de middelen krijgen om tijdig te kunnen zaaien en oogsten op het land van de economische vooruitgang. Zij moeten de pioniers worden om te zorgen dat Polen echt vrij wordt, bewoond door zelfstandig denkende zichzelf ontplooiende mensen.

Adriaan Bijl

ADVERTENTIE

NEDERLAND OP OORLOGSPAD?!

Laagvliegeroefeningen hier niet, nergens, dus ook niet boven de Innu (Indianen) in Labrador en Quebec, Canada. Wij roepen het parlement, de Nederlandse regering en de NAVO op te zorgen dat er geen NAVO-trainingscentrum gevestigd wordt op het grondgebied van de Innu, maar ook niet in Konya, Turkije. Op 28-29 november neemt de NAVO-ministerraadsvergadering een besluit over de vestigingsplaats. De vestiging van het trainingscentrum betekent een uitbreiding van 8000 naar 40.000 vluchten. Voor het Innu-volk, één van de laatste Noordamerikaanse nomadisch levende jagersvolken, betekent dit de ondergang. Al sinds 1986 vliegt de Koninklijke Luchtmacht met haar F-16's op de extreem lage hoogte van 30 meter. Ook deze oefeningen moeten gestaakt worden. Nederland schendt hiermee de land- en mensenrechten van de Innu.

STEUN DE INNU

p/a Stichting Werkgroep Inheemse Volken Giro 4057800, Amsterdam, o.v.v. Innu.

gedicht

Nevenstaande gedichten zijn afkomstig uit de bundel 'Aan mij is niets te zien', het vorige maand verschenen debuut van Chawwa Wijnberg (Dordrecht, 1942). Zij werkt ook als beeldhouwer en had diverse exposities. Ze publiceerde eerder in de beide verzamelbundels van *De Nieuwe Wilden*, een dichtersengroep waarvan ze deel uitmaakt, alsook proza in 'Vrede en kunst' (Sjaloom, Utrecht 1985).

Haar bundel vormt een drieluik: in het eerste deel komt het onderduikverleden van de dichteres tot uiting in het verstild schreeuwen van een overlevende; het tweede deel gaat over het zelfvervreemdende bestaan als huisvrouw; in het derde deel veroverd ze haar greep op het leven in een aarzeland én uitbundig liefhebben van een minnares. Een verslag van een persoonlijk ontwikkelingsproces, waarin de overlevingsstrijd langzaam plaats maakt voor het zoeken naar de kwaliteit van het bestaan.

Met haar voordracht van het hier afgedrukte 'Als mannen zouden bloeden' oogste Chawwa Wijnberg veel bijval tijdens het 'wereldoptreden' van *De Nieuwe Wilden* en *De Maximalen* (een groep mannelijke dichters) op 30 september jl. in het Utrechtse Vredenburg.

Sobere, heldere en krachtige poëzie!

Chawwa Wijnberg: *Aan mij is niets te zien*. Furie/In de Knipscheer, Amsterdam 1989, 79 blz. f 29,50. (FS)

als mannen zouden bloeden

hoe groot en imposant het maandverband
in de toiletten extra ruimte
en stickers op de autoramen
niet passeren – kramp

als mannen kinderen zouden baren

dan was de pil verguld
baby's huilden door de intercom van directeurs
en secretaresses, die luiers moesten wassen,
werden geselecteerd op het criterium geduld

als mannen kinderen moesten zogen

hadden ze dan tijd voor oorlog en geweld
zouden ze nog zoveel vergaderen en zeuren
ja zeuren blijft hetzelfde, ze zouden zeggen
nee mens geen oorlog nu – ik ben ongesteld

schrijf een gedicht

zei zij
alsof dat gaat
gaan zitten – een gedicht te maken
een slager werkt niet zonder vlees
alsof de woorden werkbaar zaten
in de zakjes van de geest
mag ik een kilo dure woorden
ik moet mijn moeder weer vermoorden

Vieze dingen

Toen ik een kind was, werden mij allerlei dingen verboden die ik moest afleeren, anders werd het een gewoonte. Ik mocht bijvoorbeeld niet in mijn neus of oren peuteren, niet nagelbijten of duimzuigen of winden laten. Kinderen die dit niet op tijd afleerden, bleven deze dingen doen als ze groot waren.

Wat mijzelf betreft is dit allemaal goed gekomen. Ik heb geen vieze gewoontes overgehouden van vroeger. Maar wel ben ik altijd nieuwsgierig gebleven of er echt volwassenen zouden bestaan die peuteren of zuigen, Nou, die bestaan zeker!

Laatst zat ik bij een vergadering waar een beroemd politicus zou spreken, maar omdat hij nog niet aan de beurt was zat hij tijdelijk naast mij, op de tweede rij. Hij peuterde iets uit zijn neus en legde dat met zijn duim en wijsvinger op de nagel van zijn rechter middelvinger. Daarna keek hij er een tijdje aandachtig naar. Hij tilde zelfs zijn hand een ietsje op om er meer licht op te laten vallen. Toen pakte hij het dingetje voorzichtig tussen duim en wijsvinger om er een balletje van te draaien. Ik

keek ernaar uit mijn ooghoek, je mag namelijk nooit rechtstreeks kijken naar iets dat uit een neus komt.

Ik ken ook een andere beroemde man, een hoofdredacteur van een krant, die tijdens ieder gesprek een paar keer snorkend zijn neus ophaalt. Daarna slikt hij iets door. Dat is heel duidelijk te zien en te horen. Maar niemand maakt daar ooit een opmerking over. In onze regering zat een staatssecretaris die bijna geen nagels meer had van het bijten, maar niemand viel hem daarover lastig.

Gedeeltelijk hadden mijn ouders dus gelijk; wie als kind de vieze dingen niet afleert, komt er nooit meer vanaf. Maar ze zeiden er niet bij, dat er massa's volwassen mensen zijn die bijten, zuigen of peuteren en dat ze er tegen elkaar haast nooit iets over zeggen. Eigenlijk vinden mensen alleen dingen vies van elkaar als ze elkaar niet mogen.

Ik zal nog een één voorbeeld geven. Een tijdje geleden zat ik 's morgens vroeg in een vergaderlokaal waar nog twee an-

dere mensen binnen moesten komen. De ene was Jan, een vriend van mij, en de andere was Adrie, géén vriend van mij. Ik zat aan een tafel met mijn rug naar de ingang en las een krant. De deur ging open er klonken voetstappen, en toen knetterhard het geluid van een wind die werd gelaten. Opeens wilde ik dringend weten wie er binnen was gekomen, maar ik kon mij natuurlijk niet met een ruk omdraaien als iemand net een wind heeft gelaten. Ik moest dus wachten en toen, eindelijk, eindelijk, klonk de stem van mijn vriend Jan, die mij goedemorgen wenste. „Hallo,” riep ik opgewekt. Ik wist nu ook wat mijn mening was over de wind die gelaten was, niks erg, gewoon een windje. Maar als het mijn vijand was geweest, dan zou ik gedacht hebben: bah wat een smeerlap, wat een viezerd, wat een onopgevoed individu, wie laat er nou een scheet om half tien in de morgen! Zo zit dat dus met vieze dingen.

Tom Pauka

vragen staat vrij

*Met spanning volg ik de ontwikkelingen in
China, Polen, Rusland, Hongarije...
Marxistische ideeën, oprechte idealen,
de grote revolutie
heeft niet die nieuwe mens én
de ideale maatschappij doen ontstaan.
Dictatuur, planeconomie, opgedragen arbeid en produktie.
Sluipwegen die leiden naar macht en geld,
armoede, ongelijkheid, onderdrukking,
'n plat geslagen mens, de moed verloren...?*

*Met spanning volg ik ontwikkelingen in
Amerika, Duitsland, Zwitserland, Nederland...
Vrijheid, gelijkheid, broederschap, oprechte idealen,
de Franse revolutie
heeft niet die nieuwe mens én
de ideale maatschappij doen ontstaan.
Democratie, vrije economie, zelfontplooiing, vrije arbeid, doen wat je wilt.
Sluipwegen die leiden naar macht en geld,
grote ongelijkheid, meer armoede,
moordende concurrentie, 'n dramatisch vervuild milieu,
'n plat geslagen mens, de moed verloren...?*

*De oude ideeën, de oude idealen,
zijn ze versleten?
Geven ze onvoldoende handvatten?*

*Ontstaat er een nieuw revolutionair élan?
Ideeën die nieuwe idealen voortbrengen?
Levenskracht om te overleven?*

Steven

OPROEP

De Directie Personeel KM besteedt aandacht aan de positie van homoseksuele mannen en vrouwen binnen de KM-organisatie. Om een beter inzicht te krijgen in de wijze waarop homoseksuele mannen en vrouwen binnen de KM werken en leven, voeren dhr. drs. C. J. Thuijsman (afdeling Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek DPKM) en LTZSDI S. J. H. Benistant (SVBO), momenteel vertrouwelijke gesprekken met personen die ervaringen hebben met dit onderwerp (schepelingen, officieren en burgermedewerkers). Deze gesprekken duren ± één uur.

Om tot een beter inzicht te komen zijn gesprekken met meerdere personen nodig. Homoseksuele KM-functionarissen of hun collega's die willen reageren kunnen dat doen door te bellen of te schrijven naar:

SVBO
LTZSDI S. J. H. Benistant
marinekazerne Ertprins
Postbus 1000
1780 CA DEN HELDER
02230-56699

DPKM/SWO
drs. C. J. Thuijsman
Postbus 20702
2500 ES DEN HAAG
tel: 070-1627669
070-162878 (secretariaat SWO)

Indien u anoniem wilt blijven, kan het gesprek ook 'na vastwerken' – op een in nader overleg te bepalen plaats – worden gevoerd.

DIRECTIE PERSONEEL KM

Raar eigenlijk, dat heel veel mensen afstand nemen van hun gevoelsleven en er daarmee min of meer voor kiezen om een stukje minder mens te zijn. Zo sprak ik laatst met iemand, die mij niet begreep toen ik het over verdriet had. Dat begreep ik dus weer niet. Maar na een moeizaam gesprek bleek dat deze jongen niet wist wat verdriet was en hoe dat voelde. Ook dat vond ik moeilijk te begrijpen en ik vertelde hem dat ook. Want als je geen verdriet kent, ken je ook geen vreugde en zullen andere menselijke emoties of belevingen wellicht ook niet ervaren worden. Voor mij betekent het dat je voor een deel geen contact hebt met wat er van binnen in je omgaat. Wat volgens hem helemaal niet nodig was als je een verstandig rationeel denkend mens bent. Want wat moet je met al die lastige en verwarrende emoties?

Dat mensen niet met hun emoties overweg kunnen en vaak ook niet weten waar die emoties vandaan komen, is dikwijls een probleem. Dat kan zo verwarrend, beangstigend of lastig zijn, dat ze er toe komen om die gevoelens te negeren, te ontkennen. Die jongen gaf daar overigens zelf een aardig voorbeeld van. Door dit gesprek gebeurde er van alles bij hem, hij werd kwaad. En achter die kwaadheid moest ik vooral niets zoeken. Hij was gewoon kwaad, omdat ik hem gevoelens toeschreef die hij niet had. Dat moest ik toch snappen? Ja, dat snapte ik ook wel, maar ik snapte het niet. Kortom, soms worden gesprekken onmogelijk, omdat er geen communicatie meer mogelijk is. Nu was de communicatie van dien aard dat ik het ook niet meer kon uitleggen, wat op zichzelf genomen geen ramp was, maar wel jammer. Dat gebeurt wel vaker onder mensen, ondanks alle goede bedoelingen.

Het is vooral jammer, vind ik, omdat je een stukje van jezelf niet kent of wilt leren kennen, terwijl dat wel mogelijk is. Misschien zelfs wel gewenst, vanwege een optimale menselijke ontplooiing. Het is vooral de beleving die niet herkend wordt, terwijl die juist de emotie veroorzaakt. Dat betekent dat je voor een deel niet eens meer weet, wat en waarom je soms dingen zegt, doet of nalaat. Het is voor mij wel de vaststelling dat het leven zo ontzettend gekompliceerd is geworden en zulke hoge eisen aan ons feilbare mensen stelt, dat mensen hun leven inrichten en opbouwen op hoofdzakelijk rationele vermogens. Ik moet er niet aan denken wat er met die mensen gebeuren zal wanneer ook die vermogens het laten afweten.

Freek Pol

Het voetbalpubliek

In Barcelona zitten 100.000 mensen op de tribune Real Madrid te haten, maar er wordt nog geen brandende lucifer op het veld geworpen. Ajax heeft nog geen kwart van dat aantal toeschouwers, maar het strafschoepgebied van Austria Wien gaat allengs meer op een stortplaats van afval lijken en tenslotte werpt een onverlaat zelfs een ijzeren staaf. Waarom daar niet en hier wel? Waarom bedienen Engelse en Nederlandse hooligans zich van zo veel grovere middelen dan Zuid Europese vandalen die immers doorgaan voor veel heetgebakerder.

De Engelse professor Dunning is van alle kanten bespot, toen hij tijdens een KNVB-symposium over de 'Maatschappelijke betekenis van de voetbalsport' opperde om meer vrouwen op de tribune te laten plaatsnemen. Vrouwen zouden – zeg maar – kalmerend werken op de driften der vandalen. Het ligt inderdaad voor de hand deze suggestie van Dunning te ridiculiseren.

Vrouwen op de tribune

Jan Mulder deed dat bijvoorbeeld. Hij sprak van een 'te ver doorgevoerde grap, vele malen gevaarlijker dan die betrekkelijk onschuldige taal van Freek de Jonge bij Ajax-Austria Wien'. Het zou me niet verbazen als vandaag de eerste advertenties al bij de kleine annonces in de krant staan: 200 vrijwilligsters gevraagd voor Ajax-MVV. Oudere flink uit de kluiten gewassen, tevens lieve vrouwen, het liefst met schort voor en de handen voortdurend in appeltaart-deegkneedhouding naar voren gestrekt, kunnen zich bij de kantoren van het Ajax-stadion melden om zich als vrouw op te geven voor deze belangrijke competitiewedstrijd. Bezitters

van boezem D 90 krijgen voorrang.' Prachtige ver doorgevoerde grap van Mulder. Die Dunning zal best de halfzachte kwezel zijn waarvoor hij na het symposium allerwegen werd versleten en het is natuurlijk onzin vrouwen te recrutereren om rustgevend te werken op vandalen, maar een feit is dat in landen met meer vrouwen op de tribune minder ernstige incidenten voorkomen.

Amerika en Canada

Het voorbeeld bij uitstek is de Verenigde Staten. We kunnen niet stellen dat American Football een veel zachtaardiger sport is dan soccer, Europees voetbal dus. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat American Football minder agressie zou opwekken bij de toeschouwers. Toch doet zich bij Amerikaanse footballwedstrijden nauwelijks vandalisme voor. Er zijn tussen voetbal- en footballwedstrijden twee grote verschillen. De Amerikaanse stadions zijn beter en de wedstrijden zelf worden in gezinsverband bezocht.

In de Verenigde Staten of Canada sta je met open mond gade te slaan, hoe men-

sen week in week uit, soms dag in dag uit, urenlang naar een in onze ogen volkomen oninteressant spektakel kunnen kijken. Het Skydome in Toronto, het stadion met het grootste uitschuifbare dak ter wereld, is elke avond afgeladen voor een honkbalwedstrijd. Een man gooit een bal, een andere man slaat soms een bal en nog meer mannen staan in het veld meestal niets te doen. Daar genieten de Torontoonse inwoners van. Ze hebben allemaal een zitplaats, er worden ontzagwekkende hoeveelheden hamburgers gegeten en cola's gedronken. Er wordt waarschijnlijk meer gekeuveld dan naar de wedstrijd gekeken. Het is een sociaal gebeuren, hét uitje van de week.

Verloedering

Zelfs de architectonische vorm van Amerikaanse en Canadese stadions is daarmee dikwijls in overeenstemming. De ronde vormen suggereren een soort knusheid. De tralieachtige hekken van de Nederlandse stadions zijn er volkomen onbekend. De sfeer die een Amerikaanse football- of honkbalwedstrijd ademt is niet te vergelijken met de verloedering die je in Nederlandse stadions bijna letterlijk proeft.

Vreemd genoeg ging je twintig jaar geleden nog wel met het hele gezin naar een voetbalwedstrijd. Of pa nam op zijn minst zoon mee. Thans lijken het alleen nog mannen die de tribunes bevolken. De hele ambiance ademt iets van vulgariteit. De hele week zit je in een keurslijf en zondag mag je even ongebreideld vloeken, schreeuwen en zelfs staven gooien. Misschien dat Ajax met gast-sprekmeester Freek de Jonge iets aan die banaliteit wilde doen. Maar in plaats dat het publiek zich aan Freek optrok, verlaagde Freek zich tot het publiek, althans het wraaklustigste deel daarvan. Het lijkt me onzin om Dunning's opmerking over vrouwen als gevaarlijker te betitelen dan Freeks 'Herr Waldheim, Sie sollen Herr Wiesenthal anrufen'.

Hans van Wissen

Schuldenkrisis

In Nederland staan berichten over de schuldenkrisis meestal op pagina twee van de krant. In het zuiden is het voorpagina-nieuws.

Zo opent het voorwoord van 'Wiens schuld is het? De derde wereld en haar schuldenlast.' In dit, rondit verhelderende, boek zetten negen journalisten in eenvoudige bewoordingen dit moeilijke vraagstuk uiteen. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven hoe de schuldenlast is ontstaan en welke gevolgen dit nu heeft voor de Derde Wereld en voor de 'donorlanden'. Vervolgens worden voor zes landen (Tanzania, Filippijnen, Ghana, Maleisië, Senegal en Brazilië) de gevolgen van de schuldenkrisis en de bemoeienis van het Internationale Monetair Fonds (IMF) geanalyseerd. In het laatste hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de rol van Nederland, waarbij zowel het regeringsbeleid als de Nederlandse ontwikkelingsorganisaties nader worden beschouwd.

Hoewel de kritiek op het IMF-beleid en de 'Westerse koers' overheerst, worden ook de positieve kanten, indien aanwezig, genoemd. Een 'must' voor iedereen die geïnteresseerd is in de ontwikkelingsproblematiek.

Div. auteurs: 'Wiens schuld is het?' Novib/Mets, Den Haag/Amsterdam 1989. 128 blz. geïll. f 25,- (GH)

Strijdlid

Met veel enthousiasme vertelt (oud EGO-medewerker) Jan Kooijman in 'De Internationale', de geschiedenis van 's werelds bekendste strijdlid. De tekst van het lied werd geschreven door de Parijse arbeider/dichter Eugène Pottier. Deze strijdlustige socialist was in het voorjaar van 1871 als afgevaardigde van het 2e arrondissement nauw betrokken bij de kommune-opstand van Parijs. Nadat de kommune in een afschuwelijk bloedbad ten onder was gegaan wist Pottier, die bij verstek ter dood was veroordeeld, zich te verbergen en vervolgens met vrouw en kind naar België te ontvluchten. Tijdens deze tocht schreef hij de tekst die hem onsterfelijk zou maken.

De melodie werd vele jaren later (18 juni 1888) gekomponiseerd door de in Lille woonachtige, muzikaal begaafde, arbeider Pierre Degeyter. Vijf dagen later zong de arbeiderszangvereniging van Lille, waar Degeyter dirigent van was, het lied reeds op

een feestvergadering. Het lied verspreidde zich nadien snel over de hele wereld.

Jan Kooijman schreef niet alleen een vlot lezend, maar ook een zeer informatief boekje over het meest bewogen strijdlid van de arbeidersklasse. En de uitgever maakte er een echt feestelijk werkje van.

Jan Kooijman: De Internationale. Nivon, Fed. Rotterdam, 1989. 82 blz., geïll. f 10,-. Te bestellen door overmaking van f 12,50 (incl. porto) op giro 520383 t.n.v. Nivon Fed. Rotterdam o.v.v. Internationale. (WH)

Chili

'Vrijdagen met Bach' zijn zeven verhalen van evenzovele Chileense schrijvers in ballingschap (o.a. Isabel Allende).

Het schitterende titelverhaal begint met de konstatering van de hoofdpersoon, een jongen met een absurd gebit, dat '... volwassenen liegen. Of zwijgen, maar dat is gewoon een andere manier van liegen.' Deze jongen gaat iedere vrijdag met zijn moeder Barbara naar Benjamin, de tandarts. Tijdens de behandeling zet Benjamin een plaat op met klassieke muziek. Na een aantal vrijdagen begint de jongen een verband te ontdekken tussen de muziek en de soort behandeling: met Honegger 'vulde hij de grote injectiesput', Diabelli of Buxtehude betekent 'een vrijdag met boor' en Debussy 'een vulling of een behandeling met van die roze gipsap'. Wanneer Bach wordt opgezet overkomt hem niets. Steeds vaker worden de bezoeken Bachvrijdagen, vermaakt zijn moeder zich met de tandarts en de jongen met diens verzameling zeesterren. Wanneer Benjamin op een gegeven moment is gearresteerd, simuleert de jongen geweldige kiespijn om zijn vader (die een uniform draagt) te dwingen zijn invloed aan te wenden de tandarts los te laten om hem te kunnen behandelen'. Uitstekende bundel!

Div. auteurs: Vrijdagen met Bach. Pegasus, Amsterdam 1989. 93 blz. f 22,50. (WH)

Nieuw manifest

Marx en Engels beëindigden hun alom bekende Communis-

tisch Manifest in 1848 met een oproep aan het proletariaat om zich te verenigen. Op overeenkomstige wijze doet Patrick Florizoone 'Het ecologisch manifest' uitmonden in 'Bewoners van deze planeet, verenigt u'. De auteur schetst, in eenvoudige bewoordingen, hoe alle leven op aarde met vernietiging wordt bedreigd. Een bedreiging die evenzeer het kapitalistische Westen als het staats-socialistische Oosten in de schoenen kan worden geschoven, omdat beide zich in gelijke mate hebben ingespannen 'hun productieapparaat te optimaliseren en de produktiekracht tot ongekende hoogten op te voeren'.

Achtereenvolgens ontzenuwt de auteur de vooroordelen (o.a. utopisch, naïef, reaktionair en anti-technologisch) die de ecologisten wordt aangewreven. Vervolgens wordt een strategie en een antwoord ontwikkeld op de vraag naar veranderingen. Dat dat revolutionaire veranderingen moeten zijn leidt voor de auteur geen twijfel: 'Het is niet vijf voor twaalf maar volop middernacht.'

Een helder en uitdagend boekje over de milieuproblematiek.

Patrick Florizoone: Het ecologische manifest. EPO, Berchem 1989 (verspreiding voor Nederland: De Geus, Breda). 64 blz. f 13,95. (WH)

Derde Agnes-boek

Met de twee eerder verschenen bundels Agnes-verhalen bewees tekenaar Peter van Straaten onomstotelijk dat hij ook een uitstekend schrijver is. Zowel pers als lezers ontvingen beide boeken met veel enthousiasme. Ondertussen bleef de feuilleton, op de achterkant van Vrij Nederland, gewoon doorlopen. Het lag dan ook in de lijn van de verwachting dat er een derde bundeling 'Scènes uit een slordig leven' op de markt zou verschijnen. Titel: 'Lukt het Agnes?'.

Ook in dit boek tekent Van Straaten weer op luchtige wijze het zwaarmoedige leven van Agnes, die haar draai nog maar steeds niet lijkt te hebben gevonden. Natuurlijk komen we weer bekende figuren uit de eerste twee boeken tegen: haar zoonje Daniël, haar moeder, haar ex-man Daan en Bea haar vriendin. Arthur, met wie ze lange tijd een los-vaste relatie had, heeft haar definitief de rug toegekeerd. Ag-

nes heeft nog steeds haar baan-tje in de galerie van Aart Holleman, ze ziet het soms wel zitten en dan weer totaal niet, ze drinkt een enkele keer weinig, maar vaker veel, ze heeft af en toe een verhouding, maar wordt steeds weer op zichzelf teruggeworpen. Haar enige houvast in het bestaan is en blijft haar zoonje Daniël. Eigenlijk is de meest 'schokkende' gebeurtenis in dit deel het naar de middelbare school gaan van Daniël.

Het blijven kostelijke verhalen, al is het nieuwtje er wel een beetje af.

Peter van Straaten: Lukt het Agnes? De Harmonie, Amsterdam 1989. 180 blz. f 19,90. (WH)

Verkrachting

'Hoe vaak moet je vallen' is het uitstekende debuut van de jonge Westberlijnse schrijfster Anja Tuckermann.

Na op gewelddadige wijze te zijn verkracht gaat angst in toene-mende mate het bestaan van Rinka P. domineren. Haar wereld wordt steeds kleiner. Met de metro durft ze niet meer te reizen 'omdat bij alle mannen die bult tussen de benen te zien is. Alle mannen hebben een wapen in de broek en hun ogen zijn messen.'

's Avonds is ze tot niets meer in staat: 'zit onbeweeglijk op haar kamer en bestudeert het tapijt.'

Ze beseft dat ze deze traumatische ervaring pas goed kan verwerken wanneer ze het stilzwijgen over de gebeurtenis kan verbreken. Lange tijd is ze niet in staat om te praten, uiteindelijk lukt het haar toch. Eerst met haar moeder ('Moeder zette Rinka's lichaam op de wereld. Zij moet de eerste zijn die hoort wat er gebeurd is'), dan met haar vriendinnen. Op aangrijpende wijze beschrijft Tuckermann het leven na een verkrachting.

Anja Tuckermann: Hoe vaak moet je vallen. Sara/Van Genep, Amsterdam 1989. 120 blz. f 24,50. (WH)

Roemenie

De Roemeense schrijfster Herta Müller vestigde zich, in februari 1987, in West-Berlijn nadat de Westduitse regering haar, als lid van de onderdrukte Duitse minderheid in Roemenië, had vrijgekocht.

In haar, vorig jaar in vertaling uitgekomen, eerste roman ('De mens is een grote fazant') beschreef ze op beklemmende wijze het lot van de in Roemenië woonachtige Duitse minder-

heid: aanpassen of vertrekken. In de dit jaar uitgekomen verhalenbundel **'Barvevoets in februari'** staat vooral het lot van de in de knel zittende enkeling centraal: 'Afgelopen jaar was de belasting zo hoog dat Karls pensioen niet voldoende was. Twintig jaar schroeven snijden was niet voldoende voor een vakantie.' Direkt en indirekt valt er ook veel kritiek in haar verhalen te lezen op de onderdrukking van het gehele Roemeense volk: 'Wat is dat voor een land, dat aan je vingers rukt als je je koffers optilt.' In het eerste en laatste verhaal beschrijft Herta Müller het ambivalente emigranten-gevoel: enerzijds de opluchting over de bereikte vrijheid, anderzijds de twijfels over datgene wat is achtergelaten ('Aangekomen en er niet zijn'). Door haar uiterst zakelijke schrijfstijl en vele gedachten-sprongen laat deze verhalenbundel zich niet gemakkelijk lezen. Wie toch de moeite neemt zal zeker niet teleurgesteld worden, want Herta Müller weet op vaak geniale wijze stemmingen en gemoedstoestanden om te zetten in pakkende beelden. **Herta Müller: Barvevoets in februari.** De Geus, Breda 1989. 111 blz. f 24,50. (WH)

Eerste Wereldoorlog

'Met het hoofd naar de brug van Schoorbakke' bevat de brieven die dienstplichtig soldaat Marcel Loncke (uit het Belgische Kortrijk) naar zijn familie schreef gedurende de eerste maanden van de Eerste Wereldoorlog. De eerste brieven, direkt na zijn mobilisatie (30-7-1914), ademen de sfeer van vaderlandsliefde, avonturisme, zorgeloosheid en stoerdoenerij. Alles is dik in orde: de dienst is gemakkelijk, van

alle kanten wordt hem eten toegestopt en van enig gevaar is totaal geen sprake. Op 2-8-1914, twee dagen voor de Duitsers de Belgische grens zullen overschrijden, schrijft Marcel, ter geruststelling van zijn familie: 'men zingt en speelt hier dat horen en zien vergaan'. Enkele weken later is dat beeld rigoreus veranderd en is hij niet in staat te beschrijven hoe hij 'uit die vreselijke slachting is gered'. De stoerheid van de eerste weken heeft plaats gemaakt voor angst, angst en nog eens angst: 'wij boorden gaten in den grond om ons hoofd erin te steken, wij geleken geen mensen meer.' Enkele dagen later: 'Treurige, droevige nacht. Niets dan de klaarte van het vernielende vuur en het geklaag der gekwetsten'. Aan zijn verhaal komt op 19 oktober 1914, na dagen afgezien te hebben, abrupt een einde. Bij de eerste slag rond Ieper sneuvelt Marcel Loncke, 24 jaar oud, in de loopgraaf bij de brug van Schoorbakke. Een 'document humain' dat, 75 jaar na dato, nog steeds boeit. **F. Delen en M. Loncke: Met het hoofd naar de brug van Schoorbakke.** Hadewych, Antwerpen-Baarn 1989. 135 blz., geill. f 24,90. (WH)

Djuna Barnes

Echte liefhebbers weten het: de Amerikaanse Djuna Barnes (1892-1982) schreef zich met 'Nightwood' (1936; Parijse periode) voor de rest van deze eeuw naar de hoogste toppen van de wereldliteratuur. Van haar kleine, maar veelzijdige oeuvre verscheen - naast Nightwood - ook de verhalenbundel *Spillway* (Overloop) uit 1962 in Nederlandse vertaling. En bij Furie verschijnt nu haar *Ladies Almanack* (1928). Enkele van die verhalen werden in de afgelopen jaren door de toneelgroepen Bonheur en Ellips in het Nederlands op de planken gebracht. Eén van de actrices, Francis Wijsmuller, schreef daarover (in *Homologie*, oktober '88) o.a.: 'Als theatermaker beschouw ik de homoseksuele, en daarmee ook mezelf, als iemand die door de mazen van de schepping valt, en in die zin vogelvrij verklaard. Dat vogelvrij zijn vind ik een voorrecht en ik vind het een noodlot. Dit dualisme is voor mij de essentie van het werk van Djuna Barnes.' De Franse vertaalster van Barnes, Michèle Causse, kreeg gedaan wat niemand meer voor mogelijk had gehouden: 13 februari 1981, werd ze toegelaten tot Djuna Barnes, die toen 88 was en sinds 1940 als een kluizenaar leefde in haar New Yorkse appartement. Causse's weerslag van die ontmoeting is een heel bijzonder document geworden, geen gewoon interview, nauwelijks een gesprek zelfs ('Zo'n lelijke man als Sartre had zelfmoord moeten plegen', zegt Barnes plotseling), maar een prachtige portretschildering, waarin de hand van de schilderes even

aanwezig is als het geschilderde model zelf. Een juweeltje dat Furie uitbracht t.g.v. haar eerste lustrum als uitgeverij. **Michèle Causse: Ontmoeting met Djuna Barnes.** Furie/In de Knipscheer, Amsterdam 1989, 49 blz. f 16,50. (FS)

Incest

Frau Dresden, onze Duitse huisvrouwster, bood me na de begrafenis een appel aan. Ik kon de geur van de cox-orange niet verdragen, want juist boven op de zolder waar de appels voor de winter opgeslagen waren, had mijn vader zichzelf doodgeschoten. Ik was veertien en hij had het om mij gedaan.' Zo begint 'Ik huilde niet toen vader stierf' van Iris Galey. Het is het autobiografische verhaal van een meisje, Olivia genoemd, dat negen jaar is als haar vader haar seksueel begint te misbruiken. Ze kent hem amper, want het is 1945 en deze Zwitserse industrieel heeft de oorlogsjaren in Engeland doorgebracht, terwijl zijn vrouw en kinderen in Basel bleven. Als ze na vijf jaar 'doorslaat' pleegt de man twee dagen later zelfmoord en wordt Olivia al gauw door haar moeder in een meisjesinternaat gestopt. Hoe haar verdere leven, studie, werk, en vooral relaties worden beïnvloed door die getekende jeugd, maakt Iris Galey duidelijk in dit aangrijpende persoonlijke relaas. Enkele elementen daaruit: haar liefde voor de docent Ivo, later

voor Tobias, een abortus, huwelijk, dochter Arlette en scheiding van Tobias, keihard werken als sport- en gymnastieklerares naast toneel- en muziekopvoeringen, liefde voor Ashley en tenslotte blijvend voor de fotograaf Sam Schmied. Met de laatste vertrekt ze naar Nieuw Zeeland en schrijft na bijna veertig jaren zwijgen in vier jaar dit verleden van zich af. Ze zet zich wereldwijd in voor de Incest-Survivors-Movement. Haar boek werd een bestseller in het hele gebied rond de Filippijnen en stond dit jaar nr. 1 in de Zwitserse top tien. Len indrukwekkend en taaloedbrekend ego-document. **Iris Galey: Ik huilde niet toen vader stierf.** Servire, Katwijk aan Zee, 1989, 206 blz. f 29,— (FS).

Roemrijke literatuur

Eerder dit jaar kwam bij Ambo een bundel essays uit over een aantal beroemde epen (heldendichten) uit diverse werelddeelen, getiteld **'Onsterfelijke roem**. Het epos in verschillende culturen'. De samensteller, prof. dr. Mineke Schipper, nam de inleiding voor haar rekening en het laatste essay over 'De levende traditie van het epos in Afrika' (zij was zelf acht jaar verbonden aan de nationale universiteit van Zaïre). Eén van de bekendste Westafrikaanse epen, die nog steeds mondeling worden overgedragen en bezongen, handelt

over de legendarische held Sunjata en diens historische overwinning op zijn aartsvijand Sumanguru in 1235 in Mali. Schipper maakt ook duidelijk dat het epos hier veel meer is dan een lang heldendicht uit vervlogen tijden, dat we nu in een boek lezen. Het is in feite een complexe kunstvorm met sterk visuele en muzikale aspecten bij de dramatische uitvoering, waarbij rituelen een rol spelen en de inbreng van het publiek onmisbaar is: 'al die aspecten samen maken de performance pas tot een geheel.' Niet minder boeiend is het te lezen over het 16e eeuwse Pariaca-eos van de Andes-Indianen in Peru en over de veel oudere en de hedendaagse Chinese epen. Verder in deze bundel essays over het Sumerische Gilgamesj-eos (ca. 2000 v. Chr.), het oud-Indische Mahābhārata, de Germaanse en de vroeg-Ierse epiek, het Franse Chanson de Roland en natuurlijk de Ilias van Homerus. Jammer genoeg missen we de oudnoorse Edda, de Popol Vuh van de Maya's uit Guatemala en nog wel een paar, maar het boek moest betaalbaar blijven aldus het voorwoord. Jammer ook dat de korte, nogal saaie inleiding slechts wat vorm-aspecten behandelt (evenals in enkele bijdragen) en niet veel meer vergelijkend op de epische culturen is ingegaan. De betekenis van die epen voor hun samenlevingen toen, maar ook voor de aardbewoners nu zou een nog boeiender boek opleveren lijkt me.

Mineke Schipper (red): Onsterfelijke roem. Ambo, Baarn 1989. 168 blz. f 29,50. (FS)

Gitte en Wim Heij
Frank Spoelstra

ÀÀ-LARRUM!

JAAAH!?
MET ZO'N STEL
KAARTEN ZEKER!?
KÒM NOU!

BWAM!
(TAK TAK TAK)

72.89